Prescribed as Non-detailed for Venkateswara Area

దక్షిణాంధ్ర వీరులు

రచన:
విద్వాన్, హిందీ ప్రభాకర
తిరుమల రామచంద్ర

ప్రచురణ:

నవభారత్ పబ్లిషర్స్
కర్నూలు

దక్షిణాంధ్ర వీరులు

రచన:

విద్వాన్, హిందీ ప్రభాకర

తిరుమల రామచంద్ర

ప్రచురణ

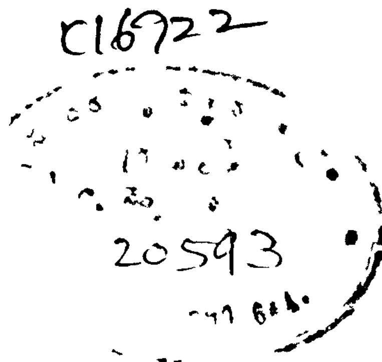
నవభారత్ పబ్లిషర్స్,

కర్నూలు

కాపీరైట్] 1960 [వెల రూ 1

Revised, April 1960

Approved by the T. B. C. for class-use
Nondetailed study.
Vide Andhra Gazette, Page 89, D/ 12-4-56.

C16922

20593

PRINTED AT THE LIBERTY PRESS, MADRAS-1

ఒక్క మాట

తెలుఁగువారు ఎక్కడ మెట్టినను తమ జాతి గొప్పదనమును చాటలువోని తెలుఁగుతల్లి కీర్తి పట్టము గట్టిరి. అట్టివారిలో తొట్టతొలి బంతి దక్షిణాంధ్రులది.

దక్షిణాంధ్రుల కాలమున తెలుఁగుమాట క్రొత్త కోటలను తెచ్చుకొన్నది; తెలుఁగుపాట క్రొత్త బాటలను తీర్చుకొన్నది; స్వాతంత్ర్య భావన సామ్రాజ్యము నేలినది. ఇట్టి దక్షిణాంధ్రుల వీరోదారచరితపు నారులు బాలబాలికల హృదయక్షేత్రాల నారులుపోసిన, ముమ్ముందు పసిఁడిపంట పండించఁగలవను నమ్మికతో నీకథలను చెప్పినాను. కట్టబొమ్మ వీర సోదరులు తమిళనాడున బ్రిటిష్‌పరిపాలనను ఎదిర్చిన వారిలో ప్రథములు. రామప్పయ్య మధురనాయకుల దళవాయి. వీరి వీరరసోదంచిత చరితములు విద్యార్థులను ధీరులుగను, వీరులుగను చేయఁగలవనుట నిస్సందేహము.

కట్టబొమ్మ సోదరుల వీరగాథ తమిళనాడంతటను మాఱుమ్రోఁగు అమరగాథ. దీనిని పలువురు కవులు కావ్యములుగ, నాటకములుగ, కథలుగ వ్రాసినారు. వానిలో శ్రీ ఎం. పి. శివజ్ఞానగ్రామణిగారి రచన మిగుల ప్రామాణికము. తెలుఁగున వీరగాథారచనాచార్యులు శ్రీ ఆంధ్ర శేషగిరి రావుగారు కావ్యధోరణిని మనోహరముగ రచించినారు. దళవాయి రామప్పయ్య కథను శ్రీ చల్లా రాధాకృష్ణ శర్మగారు (త్యాగరాయ కళాశాల మాజీ ఆంధ్రోపన్యాసకులు, మదరాసు) చవులూరించు నవలగా కై సేసినారు. వీరి రచనలు నాకు ఈకథ అల్లుటలో మిగుల తోడ్పడినవి. వీరికి నా ధన్యవాదములు.

ఈ కథాగ్రథనములో నాకు చక్కని, చిక్కని విషయములు తెలిపిన భారతప్రభుత్వపు రీసర్చి స్కాలర్ శ్రీమతి ఆదిలక్ష్మిగారికిని, మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయ ఆంధ్రశాఖాధ్యక్షులు శ్రీ నిడుదవోలు వేంకట రావుగారికిని నా నమస్సులు.

రచయిత

35500922
[illegible]

దక్షిణాంధ్ర వీరులు

1. కట్టబొమ్మ సోదరులు

"ఏరు వెలుంగునాడు వెలయించిరో, యెవ్వరు దాని యెల్లలన్
దూరముగా సుదూరముగఁ దోడ్కొనిపోయిరో, యెవ్వరందు
వ్వారిగఁ బోర నిల్వఁబడి ప్రాణము, రక్తము ధారపోసిరో
వారి పదాలముందు తలవాలిచి పోదము ముందుముందుకున్."

—శ్రీ వేలూరి శివరామ శాస్త్రి.

"ఇదిగో! వింటివా నీ వొనర్చిన నేరములు? కుంఫిణీవారి యేలుబడిని ఒప్పుకొనకపోవుట మొదటి నేరము. కప్పముకట్టక కాలహరణ మొనర్చుట రెండవ నేరము. కలెక్టర్ లూషింగ్టన్ ఎన్నిమార్లు తాఖీదు పంపినను ముఖము తప్పించుకొని తిరుగుచు నతని దర్బారుకు హాజరు కాకపోవుట మూఁడవ నేరము. కుంఫిణీవారిపైఁ దిరుగుపాటు చేయుట నాల్గవది. కుంఫిణీసైనికులతోఁ బోరి కొందఱిని మడియించుట యైదవది. పలువురు పాళెగార్లను కుంఫిణీయేలుబడిపై రెచ్చగొట్టుట యాఱవది. కుంఫిణీవారి మిత్రులైన పాళెగార్లపై దండెత్తుట యేడవది . . ."

అని యిట్లొక యాంగ్లేయుఁడు పెక్కు నేరములను ఏకరువుపెట్టుచుండెను. వీరరసము, నాత్మవిశ్వాసమును పొంగిపొరలువాఱు మధురగంభీరముద్రతో నొక యువకుఁడు ఆ యాంగ్లేయుని యెదుట నిలచియుండెను. వెనుకకువిఱిచిన యతని చేతులకును, గాళ్లకును సంకెలలు బిగించియుండిరి.

ఆ వీరునికిఁ గొంతదూరమున నొక చెట్టుకొమ్మకు ఉరిత్రాడు వ్రేలాడుచుండెను. ఇరువు రాంగ్లసైనికులు ఆ వీరుని వెనుక విచ్చుకత్తులతో, ఎక్కుపెట్టిన తుపాకులతో సిద్ధముగా నుండిరి. ఆ ప్రదేశము చుట్టును పెద్దపెద్ద పాగాలును, మోఁకాళ్లవఱకును జీరాడు విలువగల పట్టు అంగరఖాలును ధరించి, రాజలాంఛనములతో గంగిరెద్దులవలెఁ దలయూఁపుచుఁ గొందఱు వ్యక్తులు బారులుతీర కూర్చుండి దొమ్మరియాటను జూచు కౌతుకముతో నఱ్ఱులు సాఁచి చూచుచుండిరి. కనుచూపుమేరలో నెటు చూపువఱపినను పాడువడిన యిండ్లే! పీనుఁగుల ప్రోవులే!

ఆంగ్లేయుఁడు వల్లించిన నేరము లన్నియు నిజమైనవే యని నలువురు సాక్షులును వాఙ్మూలమిచ్చిరి.

నిగళబద్ధుఁడై నిలఁబడియున్న యా వీరవరుఁ డిసుమంతయును చలింపలేదు. కొంతసడి నిశ్శబ్ద మలముకొనెను.

"నీ నేరములు ఋజువైనవి. నీవు చెప్పికొను మాటయేదైన కలదా?" అని ఆంగ్లేయుఁడు గర్జించెను.

వీరవరుఁ డొక్క పెడనవ్వు నవ్వెను. కాలుసేతులకుఁ గట్టిన సంకెలలు గణగణలాడెను. వేడుకచూచుచున్న పెద్దపాగాల పెద్దమనుష్యుల గుండెలు దడదడలాడెను.

"మీరు నుడివినవి, సాక్షులు పలికినవి చాలవఱకు నిజమైనవే. కాని వానిని నేను నేరములని భావింపను. నాకు ముందు పాంచాలంకురిచ్చిని పాలించినవా రెవ్వరును

ఇతరుల యాధిపత్యమునకుఁ దలయొగ్గినవారు కారు, కప్పము చెల్లించినదియును లేదు. వారి యడుగుజాడలలో నడచు నేనును గప్పముకట్ట నిరాకరించుట యపరాధ మెట్లగును? మాయింటికి వచ్చు నతిథులకును, అభ్యాగతులకును స్వాగతము పలికి యుపచరించుట మా కులాచారముగాని ఇతరుల యునికికిఁ జని వారిని దర్శించుట మా యాచారము కాదు. కావున నేను కలెక్టర్ లూషింగ్టన్ దర్బారుకు వెళ్లక పోవుట నేరమగునా? పాంచాలంకుఱిచ్చి నా మాతృభూమి. దానిని పరవారినుండి రక్షించుకొనుట నా కర్తవ్యము. కుంఫిణీసైనికులు నా మాతృభూమిని ముట్టడించి నప్పుడు వారి నెదిర్చి పోరాడుట తప్పిద మెట్లగును? వీని నన్నిటిని తప్పిదము లనుటయే తప్పిదము" అని యా వీరవరుఁడు నిర్భయుఁడై నుడివి యూరకొనెను.

వీరవరుని పలుకు లాంగ్లేయుని చెవులకు ములుకుల వలెఁ దాఁకెను. కోపముతో నాతని ముఖము మఱింత జేగురించెను. ఆ వీరవరుఁ డతనికి సాధారణభారతీయుఁడుగాఁ గాక భారతదేశమున నాంగ్లసామ్రాజ్యపు మూలబంధము నే మట్టివైచు రాక్షసుఁడుగాఁ దోఁచెను. న్యాయదేవత పేరుతో నతఁ డా వీరునికి మరణదండన విధించెను.

* * *

పూర్వగాథ

ఈ భయంకరహత్య నేఁటికి సుమారు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట—1799 అక్టోబరు నెల 16-వ తేదీని

జరిగినది. ఆ వీరవరుఁడు పాంచాలకురిచ్చి తెనుఁగు పాళెగాఁడు కట్టబొమ్మ కఱుత్తయ్యనాయకుఁడు; దక్షిణాపథమునఁ దొట్టతొలుత నాంగ్లేయుల నెదిర్చిన తెనుఁగు పాలకుఁడు. అతనిని న్యాయదేవత పేరుతో నురితీయించిన వాఁడు ఆంగ్ల సైనికాధికారి మేజర్ బానర్మన్.

కట్టబొమ్మ యనునది వంశనామము. కట్టబొమ్మవారు తొలుత బళ్లారి మండలవాసులు. ఒకప్పు డచటఁ గఱ వేర్పడఁగా నితరులతోఁబాటు వారు దక్షిణదేశమునకు వలస పోయిరఁట. వారిలో బాలరాజనునతఁడు తిరునెల్వేలిమండలమున శాలికుళమను గ్రామమున స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొనెను. బాలరాజు కుమారుఁడు బహుపరాక్రమశాలి; అప్పటి పాండ్యరాజగు జగవీరపాండ్యుని కొలువులోఁ జేరి, యతని మెప్పించి దళవాయి యాయెను. జగవీరపాండ్యునికి సంతానము లేక యుండెను. తన రాజ్యము నతఁడు తన దళవాయికే యప్పగించి మరణించెను. కఱవునకు భయపడి వలసవచ్చిన కట్టబొమ్మవారీవిధముగ నొక రాజ్యమునకే యధిపతులైరి. క్రమముగ కట్టబొమ్మ యను మాట రాజపర్యాయముగ మాఱెను. ఈవంశమువా రందఱును 'జగవీరపాండ్య కట్టబొమ్మనాయక' బిరుదమును ధరించుచువచ్చిరి.

మొదటి కట్టబొమ్మరాజు ఒకనాఁడు శాలికుళము గ్రామసమీపమున నున్న యొక యడవికి వేఁటాడఁ బోయెను. వేఁటకుక్కలు వన్యమృగములను దఱుము చుండెను. అందొక కుందేలును కొన్ని కుక్కలు తఱుము

సాగెను. ఆ కుందేలు ప్రాణభీతితోఁ బరుగిడుచుఁ బోయి పోయి యాయడవిలో నొకచోటఁ జేరఁగానే కుక్కల నెదిర్చి తఱిమికొట్టెనఁట. అది చూచిన రాజు మిగుల విస్మయమంది, గడ్డిపోచలనుగూడ గండుమగలుగా గండరించఁగల చేవ యట నున్నదని కనుంగొని యచట నొక కోట కట్టింప నిశ్చయించెను అదియే పాంచాలఙ్కుఱిచ్చి.

పాంచాలఙ్కుఱిచ్చి యను పేరును గూర్చి పండితులు రెండు విధములుగాఁ జెప్పుచున్నారు. మొదటి కట్టబొమ్మ రాజు తన పితామహుఁడగు పాంచాలుని పేర నీ కోటఁ గట్టించెనని కొందఱనుచున్నారు 'పాంచాల' యనఁగా నైదువృత్తులవారనియు, 'కుఱిచ్చి' యనఁగా గ్రామమనియు, నైదువృత్తులవారి యూరు గావున దీని కీపేరు వచ్చెననియు మఱికొందఱు తలఁచుచున్నారు ఏది ఎట్లున్నను ఈ కోట చాల దృఢమైనది దీనికి రెండు ప్రహరు లుండెను. వెలుపలి ప్రహరి మట్టితోఁ గట్టఁబడినది. దాని చుట్టును కందకము లేదు. కందకమునకు మాఱుగా వెడల్పయిన ముళ్లకంపల కంచె యుండెను

మధురనాయకరాజుల కాలమున ని పాంచాలఙ్కుఱిచ్చి యొక పాళెముగా మాఱెను మధురనాయకులు తమ సువిశాలరాజ్యమును (నేఁటి మధుర, తిరుచిరాపల్లి, రామనాథపురము, తిరునెల్వేలి జిల్లాలు) డెబ్బదిరెండు పాళెములుగా విభజించి, వానినిఁ జెఱియొక పాలకుని యధీనము గావించిరి. ఈ పాలకుని పేరు పాళెగాఁడు. ప్రతిపాళెగానికి

నొక కోట యుండును. అతఁడా కోట కాణాచిగా పరిసర గ్రామములను పాలించుచుండును. గ్రామములలోఁ బన్నులు వసూలుచేసి, పరిపాలనవ్యయముపోను శేషించినది నాయక రాజులకుఁ బంపవలెను. యుద్ధకాలమున నాయకులకు సహాయముగా సైన్యమును బంపవలెను. మధురనాయక రాజ్యము శక్తియుతముగ నున్నంతవఱకు నీపాళెగార్లు లొంగియుండిరి. అది హీనబలము కాఁగానే స్వతంత్రులై, పరస్పరము కలహించుచుఁ బాళెముల నాక్రమించుకొను చుండిరి ఇట్లు ప్రబలశత్రువులైనవారిలో పాంచాలఙ్కుఱిచ్చి, ఎట్టియాపురముపాళెగార్లు ముఖ్యులు. ఎట్టియాపురముపాళె గార్లును తెలుఁగువారే.

ఈ పాంచాలఙ్కుఱిచ్చి జగవీరపాండ్య కట్టబొమ్మ నాయకుల వంశమున నేఁటికి నూఁటతొంబదియైదేండ్ల నాఁడు ముగ్గురువీరవరులుదయించిరి. వారిలో జ్యేష్ఠుఁడు కఱుత్తయ్య నాయకుఁడు, రెండవవాఁడు కుమారస్వామి, మూఁడవవాఁడు సుబ్బయ్య. కఱుత్తయ్య మేనిచాయ నలుపు కావున నతనిఁ బ్రజలు కఱుత్తయ్య (నల్లయ్య) యనియు, కుమార స్వామిని - ఎఱ్ఱటివాఁడు గనుక - శివత్తయ్య (ఎఱ్ఱయ్య) యనియు, సుబ్బయ్య సరిగా మాటలాడఁజాలనందున నతనిని మూఁగదొర యనియుఁ బిలుచుచుండిరి.

కఱుత్తయ్యనాయకుఁడు తన ముప్పదియవయేఁట రాజ్యమునకు వచ్చెను. అప్పుడు తమిళనాడంతయు ఆర్కాటు నవాబువశమున నుండెను. పాళెగార్లందఱును నవాబుకు

గప్పము చెల్లించవలసియుండెను. కాని, యెవ్వరైనను కప్పమును సరిగాఁ జెల్లించుచుండలేదు. నవాబు పేరునకు మాత్రమే దక్షిణదేశపాలకుఁడుగా నుండెను. కాని పాళెగార్లందఱును స్వేచ్ఛగా వ్యవహరించుచుండిరి.

కుంఫిణీ పరిపాలన

ఇట్లుండఁగా, మన దేశమున వాణిజ్యవ్యాపారము కొనసాగించుకొనుటకనుమతిపొందిన కుంఫిణీ (ఈస్టిండియాకంపెనీ) వారియొద్ద ఆర్కాటునవాబు అప్పుచేసెను. దానిని దీర్చుటకై తిరునెల్వేలిమండలమును అతఁడు కుంఫిణీవారి కిచ్చివేసెను. కుంఫిణీవా రా మండలమును సక్రమముగాఁ బరిపాలించుటకుఁ బూనుకొనిరి. కప్పము చెల్లింపవలెనని పాళెగార్లను నిక్కచ్చిచేయఁదొడఁగిరి. పాళెగార్లు సాగినంతకాలము మొగము తప్పించుకొని తిరుగుచుఁ గప్పము నెగవేయుటకు ఎత్తులు వేయుచుండిరి కాని పాళెగార్ల నెట్లయినను లొంగఁదీయవలెనని జిల్లాకలెక్టర్లకు కుంఫిణీవారు కచ్చితమైన యుత్తరువులు చేసిరి

తిరునెల్వేలి మండలమునకు జాక్సన్ అనునతఁడు క్రొత్తగా కలెక్టరుగా నియమింపఁబడెను. అతఁడు చతుర్విధోపాయనిపుణుఁడు. పాళెగార్లను మట్టుపెట్టనిదే యాంగ్ల సామ్రాజ్యము దక్షిణదేశమున వేరులుతన్నదని యతనికి బాగుగాఁ దెలియును. జాక్సన్ తిరునెల్వేలిమండలపు టానుపానులు తెలిసిన పిదప పాళెగార్లకు తాకీదులు పంపఁదొడఁగెను. కాని యొకపాళెగాఁడును దానికి తలయొగ్గలేదు—

కలెక్టరు తాఖీదుకు సమాధానముగా నొక పాళెగాఁడు పదిసంచుల నిండుగ గులకఱాలు వేసి పంపెనఁట. వీరి కందఱికిని మొనగాఁడు కఱుత్తయ్యనాయకుఁడు.

ఇట్లు పాళెగార్ల యవిధేయత నానాఁటికి మితిమీఱు చుండెను. ఇట్లు దాదాపెనిమిదేండ్లు గడచినవి. ఇఁక నూరకున్నఁ బ్రయోజనము లేదని జాక్సన్ నిశ్చయించుకొనెను. మొదటఁ గొందఱినైనను లోఁగదీసికొనుట కార్యమని భావించెను. పాళెగార్లలోఁ బరస్పరశత్రుత్వ మున్న వైనము గ్రహించి దానితోఁ దన పని చక్కఁబెట్టుకొనఁ గడంగెను. ఎట్టియాపురపు పాళెగానికిని, పాంచాలంకుఱిచ్చి పాళెగానికిని రవరవ లుండుట తెలిసికొనెను. కఱుత్తయ్యను అణఁచివేయుట కిదియే యదనని ఎట్టియాపురపు పాళెగాఁడును జాక్సన్‌తోఁ జేతులుకలిపెను.

క్రమముగ నొక్కరొక్కరుగా పాళెగాండ్రు లొంగి పోయిరి. ఒక్క కట్టబొమ్మపాళెగాఁడుమాత్రమే లొంగలేదు. కలెక్టర్ జాక్సన్ కఱుత్తయ్యనాయకునికి గట్టిగా నొక కమ్మ వ్రాసెను. గడచిన యాఱుసంవత్సరముల కప్పము ఆఱువేలరూపాయలు వెంటనే చెల్లింపవలెననియు, కుంఫిణీ యధికారమునకు లోఁబడినందుకు చిహ్నముగా నామ మాత్రపుఁ గప్పము చెల్లించినను చాలుననియు నా కమ్మలో నతఁడు తెలిపెను. కాని కఱుత్తయ్య యీ నయగారపు మాటలకు లొంగువాఁడా! అన్యులకుఁ దలయొగ్గుటకన్న నడియుటయే మేలని యెంచువాఁ డతఁడు. "నలుబదియేడు

తరములుగా మావంశమువా రెవరికిని గప్పము కట్టి యెఱుఁగరు. 'దేశద్రిమ్మరులు'గా వచ్చి వ్యాపారములోఁ బొట్టపోసికొనుచున్న యాంగ్లేయులకా మేము లొంగుట! అది యేనాఁడును సంభవముగాదు" అని యతఁడు సమాధానము పంపెను.

ఇఁక మిన్నకుండుట తగదని జాక్సన్ నిశ్చయించుకొనెను వారములోపుగాఁ దన యెదుట హాజరుకావలెనని కఱుత్తయ్యనాయకునికి వర్తమానమంపెను. కలెక్టరు మొదల వినుట వీరపాండ్యున కిష్టము లేదు. కాని, ఇరుగుపొరుగుపాళెగాండ్రందఱును ఆంగ్లేయులకు గులాములైనందున ఒక్కమాఱు కలెక్టరును చూచినచో నతని కోపమును గొంత చల్లార్పవచ్చునని తలఁచి యాతని భేటికి ఇయ్యకొనెను. "ఒంటరిగా వెళ్లినఁ గీడువాటిల్లవచ్చు"నని మాఁగదొర సైఁగచేసెను. కాని స్వభుజబలముపై విశ్వాసమున్న జగవీరపాండ్యునికి మాఁగదొరమాటలు చెవికెక్కలేదు అయినను అతని నిర్బంధముపై నమ్మినబంట్లతోఁ, దమ్ములు వెంటరాఁగా నతఁడు కలెక్టరును చూడఁబోయెను.

కఱుత్తయ్యను ముప్పతిప్పలు పెట్టి యెట్లయినను గయ్యమున కీడ్వఁదలఁచిన జాక్సన్ అతఁడు తిరునెల్వేలికి చేరనుండఁగా కుత్తాళమునకు బయలుదేఱెను. కఱుత్తయ్య తిరునెల్వేలిలోఁ గలెక్టరు లేఁడనియు, కుత్తాళమునకు బయలుదేఱెననియుఁ దెలిసి యచటికి బయలువెడలెను. కాని యచటకుఁ జేరినపిదపఁ గలెక్టరు శివగిరికి వెళ్లెనని వార్త

తెలిసెను. ఇట్లు జాక్సన్ వీరపాండ్యునికి సులభముగ దర్శన మీక ఊరూరుఁద్రిప్పుచుఁ దుదకు రామనాథపురమున దర్శనమిచ్చెను.

రామనాథపురపాలకుఁడగు సేతుపతి నగరులోని రామలింగవిలాస మను మేడలో నిరువురకు సమావేశ మేర్పాటు చేయఁబడెను. ఎటులుండి యెటువచ్చునో యని వీరపాండ్యుఁడు తన సైనికులను ప్రచ్ఛన్నముగ నామేడ చుట్టును కావలియుంచెను. తన తమ్ములతోఁ గూడి జాక్సనును జూడ మేడయెక్కఁబోయెను. కాని యింతలో జాక్సన్ 'ఒంటరిగా వచ్చిననే కాని చూడను' అని సేవకునితో వీరపాండ్యునికిఁ దెలియఁజేసెను. ఈవార్త విని యాతని సహచరులు భయభ్రాంతులైరి. అయినను వీరపాండ్యుఁడు వారిని సమాధానపఱచి తానొక్కఁడే మేడమీఁదికి వెళ్లెను. ఇరువురికి సంభాషణ ప్రారంభమాయెను. ప్రాఁత పత్రముల పరిశీలన జరిగెను. "కుంఫిణీవారమైన మేము ఆర్కాటు నవాబున కిచ్చిన ఋణమునకు ఈ మండలమును చెల్లుగట్టుకొంటిమి. దీనిని పాలించు నధికారము మాది. కనుక తడవుసేయక కప్పము చెల్లించితీరవలెను" అని జాక్సన్ కఱకుగా ననెను. "పన్ను, కప్పము చెల్లించు నాచారము మావంశముననే లేదు. ఇతరుల కణఁగిమణఁగి యుండుట మా రాచఱికమునకే తగనిది కనుక పన్ను చెల్లింప వీలులేదు." అని వీరపాండ్యుఁడు నిర్భయముగా సమాధానమిచ్చెను. "అయినచో మిమ్ములను ఇచ్చటనే

ఖైదు చేసిరి. ఇక్కడనుండి కదలుటకు వీలులేదు. ఇది కుంఫిణీవారి యాజ్ఞ" అని జాక్సన్ గద్దించి పలికెను. "ఒక పాళెపు టధిపుఁడు పరదేశికి జంకీయా? ఇదిగో నేను వెళ్లుచున్నాను" అని వీరపాండ్యుఁడు గంభీరముగాఁ బలుకుచు మేడమెట్లు దిగఁజొచ్చెను.

జాక్సన్ ఇది యంతయు నాలోచించి మొట్టమొదటనే మేడలోఁ గొందఱు సైనికులను సిద్ధముగా నుంచి యుండెను. ఈ కుట్రమేరకు వారు క్షణములో వీరపాండ్యునిపైఁ బడి యాతనిని బంధింప నుంకించిరి. కత్తిపోటులోఁ గాకలు దేఱిన కఱుత్తయ్యనా వారు పట్టుకొనుట? వీరపాండ్య కఱుత్తయ్య కత్తిదూసి యిరువురి నచటనే తుండెములు గావించెను. అది చూచి తక్కిన సైనికులు కాలికి బుద్ధి చెప్పిరి. క్లార్కు అను అడ్జుటెంట్ ఉద్యోగి కఱుత్తయ్యను ఆపుటకుఁ బ్రయత్నించెను. కాని కఱుత్తయ్య క్లార్కునుగూడ తన కత్తి కెరచేసెను. క్లార్కు మరణించుటతోడనే యతని సైనికులు తుపాకులు ప్రేల్చఁదొడఁగిరి. పాళెగాని భటులు బెదరక వారి నెదిర్చిరి. ఈ దొమ్మిపోరులో ఇరుపక్షముల వారును పలువురు మరణించిరి. ఈ పోరాటమున మూఁగదొర ధైర్యసాహసములు వర్ణనాతీతములు. పాళెగాని భటులు కొందఱుమాత్రమే ఖైదీలుగాఁ జిక్కిరి. కఱుత్తయ్య క్షతనిహతులైన తన భటులను మోయించుకొనుచుఁ గలెక్టరు కట్టెదుటనే తప్పించుకొని పాంచాలకుఱిచ్చికోటఁ జేరెను.

క్రొత్త కలెక్టరు

రామనాథపురమున నడచిన వృత్తాంతమంతయును జాక్సన్ కుంఫిణీవారి రెవిన్యూబోర్డుకు సవిస్తరముగఁ దెలియఁజేసెను. వారావిషయమును విచారించుటకు ముగ్గురు న్యాయమూర్తులను నియమించిరి. ఆనాఁడు కుంఫిణీవారు మైసూరులో టిప్పుసుల్తానుతోఁ బోరాడుచుండిరి. అట్టి సమయముననే పాంచాలకుఱిచ్చి నాయకునితోఁ బోరుకుఁ బూనుకొనుట యుచితము కాదని తలఁచిరి. ఈ తలంపు తెలిసికొన్న న్యాయమూర్తులు రామనాథపురమున జరిగిన యల్లరికి కారణము కలెక్టర్ జాక్సనే యనియు, జాక్సన్ కొంత రాజనీతిచతురతతో వ్యవహరించియుండిన ఫల ముండెడిదనియు, అసిస్టెంట్ క్లార్కు హత్యవిషయము నను కఱుత్తయ్యకు శిక్ష విధింప నవసరము లేదనియు తీర్పు చెప్పిరి కుంఫిణీవారు జాక్సనను కలెక్టరు పదవినుండి తొలఁగించి స్టీఫెన్ రంబోల్డ్ లూషింగ్టన్ అనువానిని కలెక్టరుగా నియమించిరి.

క్రొత్త కలెక్టరు లూషింగ్టన్ పాంచాలకుఱిచ్చి నాయకుని లోఁబఱచుకొనుటకు పెక్కువిధముల పూను కొనెను. ఎన్నిమాఱులు వర్తమానము పంపినను నాయకుఁడు దర్శనమునకు రాలేదు. కుంఫిణీయధికారము నంగీకరించి కప్పముగట్టినచోఁ బ్రాఁతతప్పులన్నిటిని మన్నింతు ననియుఁ బ్రకటించెను. కఱుత్తయ్యపేర నొక లేఖకూడ వ్రాసెను. దానిలో నెన్నియో ధర్మపన్నములు పేర్కొనెను. ఒక్క

మాఱు వచ్చి చూచిన చాలు ననెను. కాని, కట్టబొమ్మ నాయకుఁడు "నేఁడు వత్తును, రేపు వత్తును. నేఁడు తిథి నక్షత్రములు సరిగా లేవు. నేఁడు త్యాజ్యము. రేపు దుర్ముహూర్తము" అని పెక్కు సాకులు చెప్పుచుఁ గాలయాపన చేయుచుండెను. ఇట్లొకవైపు కాలహరణము చేయుచు, కుంఫిణీపక్షమున నున్న పాళెగార్ల రాజ్యములలోఁ దన భటులఁ బంపి యల్లరులుకూడ రేపుచుండెను.

లూషింగ్టనుకు విసువు పుట్టెను. ఇఁక దండోపాయము దప్ప గత్యంతరము కనిపించలేదు. పాంచాలకుఱిచ్చి పాళెగాని నణఁచుటకు సైన్యము పంపకతప్పదని యతఁడు కుంఫిణీవారికి వ్రాసెను. అప్పటికి టిప్పుసుల్తాన్ మరణించుటచే మైసూరుయుద్ధము ముగిసెను. కనుక కుంఫిణీవారికి పాంచాలకుఱిచ్చి వ్యవహారమును పూర్తిగాఁ బరిశీలించుట కవకాశము కలిగెను. కలెక్టరు లూషింగ్టన్ కోరికమేరకు వారు మేజర్ బానర్మన్ అను సేనానిని కొంత సైన్యముతోఁ దిరునెల్వేలి కంపిరి.

మేజర్ బానర్మన్ సర్వాధికారములతో వచ్చుచున్నాఁడని తిరునెల్వేలిజిల్లాయందంతటను 1799-వ సంవత్సరము ఆగస్టునెల 14-వ తేదీని చాటించిరి. పాంచాలకుఱిచ్చి ముట్టడి కంతయు సిద్ధమయ్యెను. కాని కఱుత్తయ్యను గోటనుండి వెలువడునట్లు చేసినఁగాని తనకు విజయము చేకూరదని బానర్మన్ భావించెను. ఇంతయే కాక కఱుత్తయ్యనాయకుని భద్రముగా బందీగాఁ బట్టుకొని

రమ్మని కుంఫిణీవారు ముదలయిడియుండిరి. కనుక ముట్టడికి ముందు సంధిసమాలోచనలు సాగించుట కను నెపముతోఁ గఱుత్తయ్యను బిలిపించి ఖైదుచేయవచ్చునని యతఁడాలోచించి, "పాళెయంకోటకు వచ్చి తనతో సంభాషింపవలె"నని కఱుత్తయ్యయొద్ద కొక వార్తాహరునిఁ బంపెను.

కఱుత్తయ్య బానర్‌మన్ కుతంత్రము గ్రహింపక పోలేదు. తా నతనిఁ జూడఁబోయిన బందీయగుట తప్పదని తెలిసికొనెను. బానర్‌మన్ సైన్యపు టానుపానులు తెలిసికొనవచ్చునను నూహతోఁ దన యాప్తునొకనిని పాళెయంకోటకుఁ బంపెను. కఱుత్తయ్యకు మాఱుగ మఱొకరు వచ్చుటఁ జూచి బానర్‌మన్ మహోగ్రుఁడయ్యెను. ఆతనితో నట్టి సంభాషణమును జరుపకయే యతనిని ఖైదు చేయించెను.

ముట్టడి ఇఁక తప్పదని బానర్‌మన్ నిర్ణయించుకొనెను. సెప్టెంబరు 5-వ తేదీన బానర్‌మన్ సైన్యము పాంచాలంకుఱిచ్చికోట ముట్టడికి బయలుదేఱెను. బానర్‌మన్ వెంట కేప్టెన్ ఓరిల్లి, బ్రూస్, లెఫ్టినెంట్ డెల్లాస్, కాలిన్స్, డగ్లస్ మున్నగువారు సహాయ సేనాపతులుగా వెళ్లిరి

కోటముట్టడి

వీరపాండ్యుని గూఢచారులు బానర్‌మన్ ఎత్తి వచ్చు వార్తను తమ యేలికకుఁ దెలియఁజేసిరి. "తెల తెలవాఱులోపల భటులందఱును గోటలో నాయత్తులు

కావలెను" అని వీరపాండ్యుఁడు చాటించెను. తెల్లవారు వేళకుఁ బాంచాలకుఱిచ్చికోటను బానర్‌మన్ పదాతి దళము, నాశ్వికదళము చుట్టివేసెను. యుద్ధ మింక గడి యలో నారంభమగు ననఁగా బానర్‌మన్ వీరపాండ్యుఁడు వెంటనే తన్ను శరణాగతి వేఁడవలె ననియు, అట్లు చేయ కున్న కోటను నగ్గునూచాడి యతనిని ఖైదుచేయక తప్ప దనియు తుదిసందేశ మంపెను. కాని వీరపాండ్యుఁడు యుద్ధమునకుఁ దలపడియే యున్నాఁడుగాన ఆ సందేశమును లక్ష్యముచేయలేదు. అప్పుడు బానర్‌మన్ కోటపై దాడి కానతియిచ్చెను.

ఫిరంగులు కోటపై గుండ్లవర్షము కురిపింపసాగెను. లెఫ్టినెంట్ డెల్లాస్ కొంతబలముతో నుత్తరద్వారమును ముట్టడించెను. దక్షిణద్వారముపై లెఫ్టినెంట్ కాలిన్స్ దాడిజరిపెను. అగడ్తలేని కోట! ముళ్లకంచెలకోట! మీఁదుమిక్కిలి మట్టికోట! అతిసులభముగా వశమగునని బానర్‌మన్ ఆశించెను. కాని యుద్ధము సాగుకొలఁది అతని యాశ యడుగంటఁజొచ్చెను. ఇంతలో దక్షిణద్వార మును దాఁకిన కాలిన్స్ కోటకు మొదటి బలి యాయెను. దీనితో బానర్‌మన్‌కు పాంచాలకుఱిచ్చి వీరుల పరా క్రమము తెలియవచ్చెను. ఇనుమడించిన పట్టుదలతో ముట్టడి సాగించుటకు ఉత్తరువుచేసెను. కోటగోడలో నొక చోట క్రంతకూడ పడెను. కాని వీరపాండ్యుని గుండెలు త్రీసిన బంట్లు నెదిర్చి కోటలోఁ బ్రవేశించు సాహసము

బానర్ మన్ సైనికులకు తేలికయ్యెను. దాడిచేయు సైనికులు దాడిచేయుచుండఁగనే కట్టబొమ్మని సాయమునకై యయిదు వేలమంది భటులు కోటలోఁ బ్రవేశించిరి. ఫిరంగుల దెబ్బకు పడుచున్న రంధ్రము లెప్పటికప్పుడు పూడ్చివేయుట క్షణములో జరుగుచుండెను. కాని యింతలో పాళెయం కోటనుండి యదనపు యూరోపియన్ సైన్యము వచ్చెను. పండ్రెండు బారుల ఫిరంగులనుండి కురిపింపఁబడెను. అయినను మూఁడు నాలుగు నాళ్ళవఱకు కోట చెక్కుచెదరలేదు. కోటలోని వీరపాండ్యవిభటులు ప్రదర్శించిన శౌర్యసాహసములు సాటిలేనివి. పలువురు ఆంగ్లసైనికాధికారులు మడిసిరి

కాని, బానర్ మన్ క్రొత్తఫిరంగులముందు తన కోట నిలువదని వీరపాండ్యుఁడు గ్రహించెను. కోటలో నుండి పోరాడి మడియుటకన్నను, తప్పించుకొని పాఱిపోయి కుంఫిణీవారిపై తమిళనాడులో పితూరీ లేపి ముప్పుతిప్పలు పెట్టుట, తోడిపాళెగారుల స్వాతంత్ర్యమును రక్షించుట తన కర్తవ్యమని యతఁడు తలఁచెను. నిజమే. ఆనాఁటి పోరు వీరపాండ్యునికి, బానర్ మన్ కు వ్యక్తిగతముగా నేర్పడినది కాదు. కుంఫిణీవారికిని, కట్టబొమ్మనాయకులకును మాత్రమే మొదలైనది కాదు. భారతదేశమును పరతంత్ర మొనర్ప సమకట్టిన యాంగ్లేయులకును, భారతప్రజల స్వాతంత్ర్యమును రక్షించుటకుఁ గంకణముకట్టుకొన్న దేశీయ రాజన్యులకును మొదలైనది. కావుననే వీరపాండ్యుని యాలోచన యెంతయో సమంజసమైనదే.

ఈ యాలోచనతో వీరపాండ్యుఁడు తన తమ్ముల తోడను, అంతరంగికులగు ననుచరులతోను పాంచాలన్ కురిచ్చికోట వీడి పారిపోయెను. ఇది జరిగినది రాత్రి.

తెల్లవాఱంగనే కట్టబొమ్మనాయకుఁడు సపరివారముగఁ బలాయితుఁడాయె నన్నవార్త బానర్‌మన్‌కు తెలిసెను. అతని కోపమునకు మేరయే లేదు. గతజలసేతుబంధన మెందులకని యాలోచించి వీరపాండ్యునిఁ బట్టుకొనుటకు కొన్ని వందలమంది యాశ్వికులను, సైనికులను నలుదిక్కుల కును బంపెను. అతఁడు పాఱిపోయిన దారిలో నున్న పాళెగార్లను హెచ్చరించెను. వీరపాండ్యుని పట్టియిచ్చిన వారికి బహుమతియిత్తుననికూడ ప్రకటించెను.

బానర్ మన్ హెచ్చరికకుఁ దలయొగ్గిన పాళెగార్లలో మొదటివాఁడు ఎట్టియాపురము పాళెగాఁడు. ఇతనికిని, పాంచాలన్ కుఱిచ్చి పాళెగానికిని వైరములుండుట మన మెఱిఁగి నదే. తన ప్రాంతపగను దీర్చుకొనుట కతఁడు విదేశీయుఁడైన బానర్ మన్ కుఁ దోడ్పడెను. ఎట్టియాపురపు భటులకు ఆ ప్రాంతపు దారులన్నియుఁ గొట్టినపిండి. కావున వారి మొత్తాసుతో కుంఫిణీవారికి వీరపాండ్యుని వెదకుటలోఁ గష్టము కలుగ లేదు.

వీరపాండ్యుఁడు కోలార్పట్టి పాళెగాఁడయిన రాజ గోపాల నాయకుని కోటలోఁ దలదాఁచుకొన్న ట్లామాకీ తెలిసెను. చెన్నపురికిఁ బాఱిపోవఁ దలపెట్టిన వీరపాండ్యుఁడు కొంతతడవు కోలార్పట్టినాయకునియింట విశ్రమింపఁదలఁచెను. కాని పోరాటమే జీవనమైన యాతనికి విశ్రాంతి యేది?

తన సాటి పాళెగాఁడు, సాటి కులమువాఁడు నగు ఎట్టియాపురము పాళెగాఁడు కుంఫిణీవారి బలముతోఁ దన్ను పట్టుకొన వచ్చుచున్నాఁడని విని యాతఁడు మహోగ్రుఁ డాయెను. ఎదిరిబలములు హెచ్చుగానున్నను నతఁడు పుయిలోడక ఎదుర్కొనెను. కాని ప్రయోజనము లేక పోయెను. శత్రువుల సంఖ్య యధికముగా నున్నందున నతని భటులు కకావికలై పాఱిరి. కాని వీరపాండ్యుఁడు గుఱ్ఱము నెక్కి తప్పించుకొని పాఱిపోయెను. అతనివెంట నతని సోదరులును శత్రువులకుఁ జిక్కక తప్పించుకొనిరి.

ఈమాఱును వీరపాండ్యుఁడు చేఁజిక్కనందులకు బానర్మన్ మిగుల వగచెను. అయినను అతనిని బట్టుకొనుటకు మిగులఁదోడ్పడిన యెట్టియాపురముపాళెగానికి పెక్కు బహుమతు లొసఁగి వీడ్కొల్పి, ఎదురుతిరిగిన పాళెగాండ్రను లొంగఁదీయుటకు పూనుకొనెను.

కోలార్పట్టినుండి యతఁడు సేనాసమేతుఁడై నాగలాపురముపాళెమునకుఁ దరలెను. నాగలాపురము పాళెగాఁడు అతనికి దాసోహమ్మనెను. ఆ పాళెగాని తమ్ముఁడు సుందరపాండ్యుని కుంఫిణీయేలుబడి నెదిరించినాఁ డను నేరములో నురితీయించెను. ఇట్లే క్రమముగఁ బాళెగాండ్రందఱును కుంఫిణీకి 'జోహారు' మ్మనిరి.

మోసము! మోసము!

కట్టబొమ్మ కఱుత్తయ్య తప్పిపోయెనేయని తెల్లవారందఱును మిగులఁ జింతించిరి. వాని నెట్లైనను పట్టి

చెన్నపట్నమునకు బందీగాఁ బంపవలెనని రాత్రింబవలు బానర్‌మన్ ఆలోచించుచుండెను. ఇంతలో నతని కొక శుభవార్త తెలిసెను. కటుత్తయ్య పుదుక్కోటరాజ్యపుటడవులలో సపరివారముగా దాఁగియున్నాఁడనియు, సైన్యము కూర్చుకొని పాంచాలన్‌కుఱిచ్చికోటను మరల నాక్రమించుకొనుటకు నుంకించుచున్నాఁడనియుఁ జారులు తెలిపిరి. అతని యునికిఁ దెలిసి వర్తమానమంపునట్లు బానర్‌మన్ పుదుక్కోటయధిపున కొక లేఖ వ్రాసెను. పుదుక్కోటరాజు విజయరఘునాథతొండమాన్ కట్టబొమ్మని మిత్రుఁడే కాని యతనిని పట్టియిచ్చిన కుంఫిణీవారి యనుగ్రహము శాశ్వతముగాఁ దన కుండునని పుదుక్కోటరాజు ఎట్టిగా పురపు పాకెగాని త్రోవ త్రొక్కెను.

కోలార్పట్టినుండి తప్పించుకొనివచ్చిన కటుత్తయ్య తన యనుచరులతోఁగూడ రాత్రిళ్లు పయనించుచుఁ, బగటి పూఁటల నొకచో దాఁగికొనుచుఁ బుదుక్కోటరాజ్యమునకుఁ జెందిన తిరుక్కళంబూరుగ్రామమున విడిసియుండెను అచ్చటినుండి తిరుచిరాపల్లికిఁ బోవలెనని యతని యాలోచన. కాని పుదుక్కోటరాజు కుంఫిణీవారి కుట్రలోఁ జేరినాఁ డనుట యతనికిఁ దెలియదు తొండమాన్ తన భటులతో కటుత్తయ్య యునికిఁ దెలిసికొని యొక యున్నతాధికారినిఁ బంపి కటుత్తయ్యను తన రాజధానికాహ్వానించెను కటుత్తయ్య పుదుక్కోటరాచనగరుకు వచ్చెను తొండమానతనిని మిగుల సత్కరించి ప్రత్యేకముగ నొక విడిది

యేర్పాటు చేసెను. పిదప, నతఁడు తన యొద్ద నున్న సమాచారమును మేజర్ బానర్‌మన్‌కు గుట్టుగాఁ దెలిపెను.

బానర్‌మన్ అప్పుడు కయత్తారు అను గ్రామమున మకాములోనుండెను. అతని సంతోషమునకు పారమే లేదు. పెద్ద సైన్యమును పుదుక్కోటకుఁ దరలించెను. ఒకనాఁటి రాత్రి వీరపాండ్యుఁడు, నతని యనుచరులు హాయిగా నిద్రించుచుండ నాంగ్లసైనికు లతని విడిది ముట్టడించి వారిని బందీలు చేసి కాలుసేతులకు బేడీలు వేసిరి. బానర్‌మన్ పాంచాలన్‌కుఱిచ్చికోటపై దండెత్తిన పిదప సరిగా నొక నెలకు కట్టబొమ్మనాయకుఁ డతనికిఁ బట్టువడెను, మిత్రద్రోహమువలన నాంగ్లేయులకు చేఁజిక్కెను.

బానర్‌మన్ ప్రకటన

బానర్‌మన్ మునుపు చాటించిన ప్రకారము కట్టబొమ్మనాయకుని బట్టియిచ్చినందులకు తొండమాన్ రాజుకు పెక్కుబహుమతు లొసఁగెను. కట్టబొమ్మనాయకునికి వెంటనే యురిశిక్ష విధించినచో దేశమున నలజడి యగునని జంకి తనయొద్ద నున్న సైన్యమును పెక్కుదళములుగా విభజించి తమిళనాడు నలుమూలలకుఁ బంపి జాగరూకత వహించెను.

తర్వాత నతఁడు తాను మకాము చేసిన కయత్తారుకుఁ బాళెగర్లందఱను బిలిపించి యొక సభ నేర్పాటు చేసెను. ఆ సభలో నతఁడు కుంఫిణీవారి పక్షమున నిల్లు కట్టడి చేసెను:

"పాళెగార్లందఱును దమయొద్దనున్న యుద్ధసామగ్రిని కంపెనీవారి కప్పగింపవలెను. పాళెములలో నున్న కోటలను కూల్చివేసి నేలమట్టము చేయవలెను. పాళెముల మాస్తిపాస్తులు, పరిపాలనవ్యయము, సిబ్బంది, సైన్యము మొదలైనవానిని సవిస్తరముగ కంపెనీయధికారులకు వెన్వెంటనే యందజేయవలెను. ఇట్లు చేయనివారు మరణ దండనకు గురియగుదురు"

వీరపాండ్యుడు బందీయయిన పిదప పాళెగార్లందఱ నడుము విరిగినట్లాయెను. ఆంగ్లేయాధికారులను ఎదిరించి మాటాడువారే లేరన్న బానర్‌మన్ 'సుగ్రీవాజ్ఞను' పాలింపనివా రుందురా? పాళెగార్లు దానిని 'అక్షరాలా' పాలింపక గత్యంతరము లేకపోయెను.

మరణదండన

అది 1799 అక్టోబరునెల 16-వ తేదీ. నాడు మేజర్ బానర్‌మన్ కట్టబొమ్మ కఱుత్తయ్యనాయకుని నురితీయుటకు విపులసన్నాహముల నొనర్చెను. అతని నేరముల విచారణ కొరకు ప్రత్యేకసభ జరుపబడెను. ఆ సభకు కంపెనీవారికి తాబేదార్లయిన పాళెగార్లందఱును ఆహూతులైరి. బానర్‌మన్ తానే న్యాయాధిపతిగా వ్యవహరించెను. బానర్‌మన్ దోషారోపణము చేయుటయు, కట్టబొమ్మనాయకుడు దానికి సమాధానము చెప్పుటయు [illegible] పుటలలోనే చదివియున్నారుగదా!

బానర్ మన్ విధించిన మరణదండనకు కట్టబొమ్మ నాయకుఁడు వికలత చెందలేదు. బానర్ మన్ భటులు లోక చింతమ్రానుకు ఉరిత్రాడు వ్రేలాడఁగట్టిరి. విచారణ జరిగిన స్థానమునుండి వధ్యస్థలివఱకును పాళెగార్లు బారులుతీరి నిలిచియుండిరి వీరపాండ్యుని తర్వాత ఎవరైన నాంగ్లేయాధికారము నెదిర్చిన, వారి గతియు నింతయే యని చెప్పుటకే పాళెగార్లచట నిలువఁబెట్టఁబడియుండిరి. వీరపాండ్యుఁడు వధ్యస్థలికి వెళ్ళుచు ఎట్టయాపురముపాళెగాని జూచి యొక్కమాఱు చిఱునవ్వు నవ్వెను. "నేను అమరవీరుఁడను కాఁబోవుచున్నాను. భారతదేశవాసులందఱును నన్ను ప్రశంసింతురు నీవు పేడివై విదేశీయుల కొల్వాసు చేసితివి. నీ బ్రతుకును ఒక బ్రతుకేనా" అనిన గ్లాండెను ఆ చిఱునగవు కట్టబొమ్మనాయకుఁడు వధ్యస్థలిఁ జేరి యటనున్న బల్ల నెక్కి నిలిచెను. తలపై నురియుచ్చు వ్రేలాడుచుండెను. ఈ భయంకరదృశ్యమును జూచి యటనున్న ప్రజలందఱును గనులు మూసికొని హాహాకారము చేసిరి పాళెగార్లు మాత్రము పెదవి గదపలేదు

ఒక్కమాఱు కట్టబొమ్మని చూపులు ఎవరికోసమో వెదకెను మఱి యెవరికోసమో కాదు. తన సోదరులు కుమారస్వామి, మూఁగదొరలకోసమే. పుదుక్కోటలో నాంగ్లసైనికులు కట్టబొమ్మని పట్టుకొన్న పిదప నతనిని సోదరులనుండి వేఱుచేసిరి అతని సోదరులగు కుమారస్వామిని, మూఁగదొరను పాళెంకోటలో నిర్బంధమున నుంచిరి.

తుదిగడియలలోఁ దన యనుజన్ములఁ జూడలేకపోయితిని గదా యని కఱుత్తయ్య యొక్క ఋణము చింతించెను. ఇంతలో మెడ కురియుచ్చు బిగియుచుండెను. తాను మరణించుచున్నందుల కాతఁ డావంతయును జింతింపలేదు. తన పూర్వుల దుర్గమును రక్షించుచుఁ బ్రాణము వీడనైతినిగదా యనున దొక్కటియే యతని తుదిచింత. అతఁడు తుదిసారిగా "శత్రువుల యెదుట బందీగా నిలుచుటకుఁ గాని, శత్రువులు చెప్పిన తీర్పుప్రకారము చింతచెట్టునకు వ్రేలాడుచు కొట్టుకొని ప్రాణములు వదలుటకుఁగాని నేను చింతింపను. పాంచాలక్ కుఱిచ్చికోటనుండి వెలువడక ఆంగ్లేయసైన్యముతోఁ బోరాడుచు మడిసియుండిన వీరస్వర్గ మలంకరించియుందును. అట్టిదశ పోనాడినందులకు చింతిల్లుచున్నాను" అనుచుఁ బ్రాణముల వీడెను.

విచారణ జరిగిన స్థానమునుండి వధ్యస్థలివఱకును కట్టబొమ్మ కఱుత్తయ్య నడచిన తీరును మేజర్ బానర్మన్ ఇట్లు వర్ణించెను :

"విచారణసమయమున నొక్కసారికూడ అతఁడు విషణ్ణహృదయుఁడు కాలేదు. అంతసేపును నతఁడు నిర్వికారచిత్తముతోడనే యుండెను. ఆకులపాటుఁగని యతిధైర్యచిత్తముతో, దైన్యము తెలియని నిర్వికారభావముతో నతఁడు దుర్దశను స్వీకరించెను. అతఁ డహంకారము నావంతయును బోనాడలేదు. అతనిని పట్టుకొనుటలో మనకు మిక్కిలి తోడుపడిన యెట్టియాపురపు పాళెగానిని విచారణసమయ

మున నతఁడు దఱచు వాడిచూపులతోఁ గసిగా చూచు వాఁడు శివగిరిపాళెగానినిగూడ నట్లే చూచువాఁడు. వధ్య స్థలమునకుఁ బోవునప్పుడుగూడ నతఁడు తాను పోవు దారి పొడుగున ఆ ప్రక్కను ఈ ప్రక్కను బారులుతీరి కూర్చుండి యున్న పాళెగాండ్రపై ననాదరవీక్షణములఁ బఱపుచు ఠీవిగా నడచిపోయినాఁడు. తన కురికంబముగ నుపయోగపడనున్న చెట్టుమొదలు చేరినతోడనే యతఁ డొకేయొక వాక్యము పలికినాఁడు 'నాపూర్వుల కాఁపురపుఁగాణాచియగు పాంచాలన్‌కుఱిచ్చికోట పరిరక్షణముననే పంచత్వమందియుండినచో నింతకంటె బాగుండెడిది.' ఈ మాటలు తప్ప అతఁడు మఱి యేమియు ననలేదు"

కఱుత్తయ్యకు ప్రబలవిరోధియగు బానర్‌మన్ వ్రాసిన మాటలివి. కఱుత్తయ్య యెంతటి ధీరుఁడో ఈ వాక్యములే తార్కాణ

కఱుత్తయ్యనాయకుని నురితీసినను బానర్‌మన్ కసి తీరలేదు. పాంచాలన్‌కుఱిచ్చికోటను నేలమట్టము కావించి యాకోట గాడిదలతో దున్నించి యాముదాలు చల్లించెను. పాంచాలన్‌కుఱిచ్చి పాళెమునకుఁ జేరిన నూఱు గ్రామములలో నెనుబదింటిని తనకు చేదోడుగానున్న యెట్టయాపురము పాళెగానికి బహూకరించెను. తిరుగుబాటులో కట్టబొమ్మనికిఁ దోడ్పడిన నాగలాపురము, కోలార్పట్టి, కుళత్తూరు, కాడల్గుడి, ఏళాయిరంపణ్ణై యను పాళెములను జప్తుచేసి కంఫినీపాలనలోఁ జేర్చెను. నలుబదిరెండు కోటలను నేల

మట్టము చేసెను. "పాళెగాళ్లు ఇఁక ఆయుధములను చేర్చు కొనరాదు. తయారుచేయరాదు. పాళెములలో నెవ రాయుధములు సిద్ధపఱచినను ఆ జవాబుదారీ పాళెగాళ్లదే. ఈ యుత్తరువు నతిక్రమించినవారు రాజద్రోహులుగా పరిగణింపఁబడుదురు; మరణదండనకుఁ బాత్రులగుదురు" అని ప్రతిపాళెమునందు ధర్మసత్రములలోను, చావడులయందును తామ్రశాసనములు వేయించెను.

కంపెనీవారికి కిఁక ఎదురేదీ! తమిళనాడంతటను శాంతి నెలకొనెను. మేజర్ బానర్‌మన్ పదవిని విరమించి ఇంగ్లాండుకుఁ బోయెను. అతని స్థానమున మేజర్ కాలిన్ మెకాలే యనునతఁడు సేనాని. తిరునెల్వేలిమండలమున కొద్దిసైన్యముమాత్రమే యుంచఁబడెను. ఈ సైన్యములో కొంతభాగము కయత్తాఱులోను, కొంత పాళెంకోటలోను ఉండెను.

మూఁగదొరల

బానర్‌మన్ ఇంత చేసియును పాంచాలన్ కుఱిచ్చి ప్రజల స్వాతంత్ర్యవాంఛను అణఁకట్టలేకపోయెను. ఆ అమరజ్వాల లోలోపల రగులుచునే యుండెను. ఏఁడాది దాఁటియు దాఁటకమునుపే మఱల నచ్చట నొక గొప్పకోట మొలచెను; పలువురు కుంఫిణీయుద్యోగులను బలిగొని యెనిమిది నెలలపాటు ఆంగ్లేయులకుఁ బక్కలో బల్లెమై నిలిచెను. ఈ యపూర్వకార్యము నెఱపినవాఁడు వీరపాండ్య

కఱుత్తయ్యనాయకుని కడగొట్టు తమ్ముఁడు మూఁగదొర సుబ్బయ్యనాయకుఁడు.

సుబ్బయ్యనాయకుఁడు మూఁగవాఁడైనను మహా ప్రజ్ఞావంతుఁడు. వంశసహజమైన పరాక్రమమును గూర్చి చెప్పనేపనిలేదు. అతఁడు మూర్తీభవించిన పరాక్రమము. వ్యూహరచనలోను నతఁడు నిపుణుఁడు. కనుసన్నలతోను, చేసన్నలతోను నతఁడు ఎంతటి గహనవిషయములైనను కదళీపాకముగాఁ దెలుపువాఁడు. ఇంగ్లీషువారనిన నతనికి అన్నకుకంటెను మిక్కిలి అసహ్యభావము! వారిని గడ్డిపోచ కన్న నలుకగాఁ జూచువాఁడు. గడ్డిపోచను ఎగురఁగొట్టునట్లు అలవోకగా ఆంగ్లేయులను తఱిమి వేయవచ్చునని చేసన్నలతో, నోటి యుష్కుష్కులతోఁ దెలియఁజేయువాఁడు. అతని జనావర్జనశక్తికూడ కొలఁదులులేనిది. అతని యాజ్ఞ ప్రజలకు సుగ్రీవాజ్ఞ. అతనికొఱ కెట్టి త్యాగమునకైనను వారు సిద్ధముగా నుండిరి.

అట్టి మూఁగదొరయు, అతని యన్న కుమారస్వామియు పాళెంకోట కారాగారమున బద్ధులైయుండుట ప్రజలకుఁ గటకటగా నుండెను. వారిని విడుదలచేయుటకుఁ బ్రయత్నములు సాగుచుండెను. కట్టబొమ్మనాయకుల యాప్తులు ఈ ప్రయత్నములకు నాయకత్వము వహించి యుండిరి. ప్రజలు ఒట్టగత్తం అను గ్రామమున రహస్యముగ నొక సభ జరిపిరి. పాళెంకోట కారాగారమును ముట్టడించి కట్టబొమ్మసోదరులను, వారి యనుచరులను విడుదల

చేయుటకుఁ దీర్మానించిరి. వేగులవారివలన పాళెంకోట కారాగారసమాచారములు తెలిసికొనుటకును ఏర్పాట్లు జరిగెను.

అది 1801-వ సంవత్సరము ఫిబ్రవరి నెల 2-వ తేదీ. కొన్ని వందలమంది మారువేషములతో పాళెంకోటఁ జేరిరి. కొందఱు గడ్డిమోపులు, మఱికొందఱు కట్టెమోపులు నెత్తిపై నిడుకొని వీధులలోఁ దిరుగుచు బేరమాడునట్లు నటించుచుండిరి కొందఱు బాటసారులవలె సత్రములలోను, దావళులలోను విశ్రమించుచున్న ట్లభినయించుచుండిరి. వేఱొక కొందఱు బిచ్చగాళ్ళవలెఁ దిరుగుచుండిరి. వీరందఱి యొద్దను ఆయుధములు గుప్తముగా నుండెను. రాత్రి జాము గడచెను. ఈ వేషధారు లందఱును అకస్మాత్తుగా కారాగారమును ముట్టడించి, కావలివారిని తమ కరవాలముల కెరచేయుచు ద్వారములు తెఱచిరి. మూఁగదొరను, అతని సహచరులను బేడీలు నఱికి విడిపించిరి.

ఆరాత్రి పాళెంకోటలో నున్న యాంగ్లేయులందఱును మేజర్ మెకాలేయింట విందుగుడుచుచుండిరి. బందీలను విడిపించుకొనిన విప్లవకారులు కుంఫిణీయధికారులపై దాడి చేయఁదలఁచిరా? లేదు. వారిని మట్టుపెట్టఁదలఁచినచో కష్టమేమియు నుండెడిదికాదు వారికి ఒత్తాసుగా వచ్చు కుంఫిణీ సైన్యముకూడ రూపుమాసిపోయియుండెడిది తర్వాత తిరుచిరాపల్లినుండి పెద్దసైన్యము వచ్చినను విప్లవకారులు ఓడించియుండువారే. కాని, వా రట్లు చేయలేదు. ఆ

కాఱు చీఁకటిలోఁ బాంచాలంకురిచ్చివైపు నడచిరి. పాళెంకోటకును, పాంచాలంకురిచ్చికిని దూరము ముప్పది మైళ్లు. తెల్లవాఱకముందే పాంచాలంకురిచ్చి చేరిరి.

మాయకోట.

కట్టబొమ్మసోదరులు చెఱసాలనుండి తప్పించుకొని పాంచాలంకురిచ్చి చేరిరను వార్త నీటిపై నూనెబొట్టువలె వ్యాపించెను. విదేశీయపాలనలోఁ గడగండ్లు పడుచున్న ప్రజలలో క్రొత్తయాశ చిగిర్చెను. తండోపతండములుగా వచ్చి, కట్టబొమ్మసోదరుల పక్షముఁ జేరిరి. వేలకొలఁది సైనికులు చేరిరి. శానర్ మర్ ఆజ్ఞలకు అందకుండ దాఁచియుంచిన యాయుధములను అప్పగించిరి. పలువురు ధన సాహాయ్యము చేయుటకు వాగ్దానమిచ్చిరి. విప్లవకారులు రాత్రులయందు కుంఫిణీసిపాయిదళములపైఁబడి వారి యాయుధములను దోచుకొనుచుండిరి. కుంఫిణీపరిపాలనను ఎదుర్చుట, కుంఫిణీవా రాక్రమించిన పాళెములను మరల స్వాధీనపఱచుకొనుట తమప్రధానకర్తవ్యములని విప్లవకారులు ప్రచారము చేయుచుండిరి. అన్ని హంగులను అమరినవి కాని యాయుధసామగ్రిని భద్రపఱచుకొనుటకుఁగాని, రహస్య మంత్రాంగమునకుఁగాని తగిన దుర్గము లేకుండెను. ఈ లోపమును దీర్చుటకు అందఱును సన్నద్ధులైరి. [illegible]వారు గోడుగుడిపించిన పాంచాలంకురిచ్చిలోనే క్రొత్తకోటను కట్టుట యుచితమని, అచటినుండియే కుంఫిణీవారితోఁ బోరాటము కొనసాగింపవలెనని నిశ్చయించిరి.

ప్రాణములనైన నర్పించు వీరభటులు, ప్రేమించు ప్రజలు నున్న నింక సాధ్యముకాని పని యేది? చెఱసాల నుండి తప్పించికొనివచ్చిన బందీలు కోటను కట్టువారు! కట్టునది లోఁగడ నొకకోట నేలమట్టము చేయఁబడిన చోట! అదియును కుంఫిణీసేనానియావాసమునకు ముప్పదిమైళ్ళలో! ఎంతటి సాహసము! ఎంతటి పరాక్రమము!

కోటకట్టిన తీరును అపూర్వము! పగలును, రాత్రియును దాదాపు రెండువేలమంది నడుమువంచిరి. నల్లమన్నును తాటి తీయకల్లుతోఁ గలిపిన యడుసుతో కోట గోడలు లేచినవి ఇట్లు వారము గడచెను. కోట పూర్తియయి, కుంఫిణీవారి గుండె గుభేలుమనెను. మున్నున్న కోటకన్న నీ క్రొత్తకోటయే బలమైనదని తర్వాత యుద్ధములో ఫిరంగిగుండ్ల దెబ్బలవలనఁ దెలిసెను.

కట్టబొమ్మసోదరులు చెఱసాలనుండి పరారీయగుట పాళెంకోటలోని కుంఫిణీయధికారులకు చీమకుట్టినట్లుగను లేదు బందీలు మఱల పట్టుపడకుందురా యని భావించి వారిని పట్టితెచ్చుటకు కొందఱు సైనికులను బంపిరి. మేజర్ మెకాలేకూడ కట్టబొమ్మసోదరుల విశిష్టతను గుర్తింపఁజాలక పోయెను మూఁగవాని తెలివితేటలను గ్రహింపఁజాలక పోయెను. కట్టబొమ్మసోదరులయెడ అక్కడి ప్రజలకుఁగల భక్తిగౌరవముల నరయఁజాలకపోయెను. అట్టితఱి కట్టబొమ్మసోదరులను బట్టుకొనివచ్చుట సాధ్యమా? సైనికులు తెల్లమొగములతోఁ దిరిగివచ్చిరి.

సుబ్బయ్యనాయకునితోఁ దలపడుట యలవోక కాదని యప్పటికి మేజర్ మెకాలేకు తెలియవచ్చెను. ఉన్న తొమ్మిదివందలమంది సైనికులతోఁ బాంచాలఙ్కుఱిచ్చి మీఁదకు నడచెను. మెకాలేసైన్యము ముప్పదిమైళ్ళలో నున్న పాంచాలఙ్కుఱిచ్చి చేరుటకు రెండురోజులు పట్టెను. ఇంత విలంబమునకుఁ గారణము లేకపోలేదు. కట్టబొమ్మ సోదరులయెడ భక్తిగల యాప్రాంతపు ప్రజలు మెకాలే సైన్యమును ముందుకు సాగనీక చిక్కులు పెట్టుచుండిరి. వారికిఁదోడుగ మూఁగదొరసైనికులుగూడ తఱచు వారిపైఁ బడి వేధించుచుండిరి. ఈ కారణముగా మెకాలేసైన్యము తాఁబేటినడకతో ముందుకు సాగవలసివచ్చెను.

మెకాలే పాంచాలఙ్కుఱిచ్చి చేరఁగానే యక్కడి దృశ్యమును జూచి నివ్వెఱపడెను. అంతయు మాయగాఁ దోఁచెను. మొన్న మొన్నటివఱకు నాముదాలబీడుగాఁ బడియున్న యా గ్రామమున సర్వసన్నద్ధమైన యొకకోట గాన వచ్చెను. “మేజర్ బానర్మన్ నిరుడీకోటను తక్కిన కోటలనువలెనే నేలమట్టము గావించెఁగదా! ఇటీవలివఱకును ఇట నెట్టి జనసంచారమును లేదే! ఏమి యీ ఇంద్రజాలము!” అని మెకాలే వెఱగుపడసాగెను.

కోటను గూల్చఁగల పెద్దఫిరంగులు మెకాలే వెంటఁ గొనిరాలేదు. కోటగోడలు దూకి లోపలఁ బ్రవేశింతమన్న చీఁకటిపడినఁగాని యది యనువుపడదు. కోటలో నైదువేల మంది వివిధశస్త్రాస్త్రములతో సన్నద్ధులై యున్నారనియు,

చీఁకటిపడఁగానే కుంఫిణీసైన్యముపైఁ బడ వేచియున్నారనియు వదంతులు వ్యాపించెను. దీనితో మూఁగదొర యుద్ధతంత్రచాతుర్యము మెకాలే గుర్తించెను. కోట వెలుపలఁ దొమ్మిదివందలమంది సైనికులతో నున్న తాను కోటలో సురక్షితముగనున్న యయిదువేలమంది వీరులతోఁ దలపడుట యవివేకమని మెకాలే తలపోసి పాళెంకోటకు వెనుదిరిగి వెళ్లుటయే తగవని నిశ్చయించెను.

ఆనాఁడు మధ్యాహ్నము రెండుగంటలకు సరిగా మెకాలేసైన్యము పాళెంకోటకు వెనుదిరుగ మొదలిడెను. కుంఫిణీసైన్యము వెన్ను చూపుచున్న వార్త కోటలోని వారికిఁ జేరెను. వారి సమరోత్సాహము పొంగిపొరలెను. ఒక్క సైనికుఁడును పాళెంకోట చేరకుండ మట్టుపెట్టవలెనను నిశ్చయముతో తఱిమితఱిమికొట్టిరి. ప్రాణములు దక్కిన నదియే పదివేలు అనుకొనుచు మెకాలేసైనికులు కాలికి బుద్ధిచెప్పిరి. మఱునాఁడు రాత్రి తొమ్మిదిగంటలకుఁ గాని వారు పాళెంకోటఁ జేరలేకపోయిరి. వారు తేఱుకొనుటకు మఱి పదునేడుదినములు పట్టెను.

దేశభక్తుల విజృంభణ

మెకాలేబలములు వెనుకకుఁ దరలినంత మాత్రమున మూఁగదొరయు, నాతని యనుచరులును సంతోషపడలేదు. మఱల మెకాలే యెత్తిరాకమానఁడనియు, సంతలోపల కుంఫిణీయధికారమున నున్న కోటలను పట్టుకొనుట మేలనియు కృతనిశ్చయులైరి.

ఈనిశ్చయముతో సుబ్బయ్యనాయకుఁడు పట్టఁదలఁచిన మొదటికోట తూత్తుకుడి. తూత్తుకుడిపై విప్లవకారుల సేనలు నడచినవి. ఆకోట యనాయాసముగ వారి వశమాయెను. కోటలోని సైనికులు దాసోహమనిరి. ఇచ్చటనే సుబ్బయ్యనాయకుని కార్యదక్షత, యుచితజ్ఞత శత్రువులకును బ్రశంసాపాత్రము లయ్యెను. సుబ్బయ్యనాయకుఁడు సైనికుల యాయుధములను స్వాధీనము చేసికొని వారిని వదలిపెట్టెను. కోటలోని యాంగ్లేయోద్యోగి యయిన బాగట్‌ను ఖైదు చేసెను. అతని భార్య వచ్చి సుబ్బయ్యనాయకుని బతిభిక్ష వేఁడెను. క్షమామూర్తియగు నాయకుఁడు ఆమెప్రార్థన నాలకించి బాగట్‌ను విడుదలచేసి సురక్షితముగఁ బంపివేసెను.

నాయకుని సేనలు ముందుకు సాగెను. కాడల్‌గుడి కోట వశమాయెను. తర్వాత శ్రీవైకుంఠముకోట ఇట్లు తిరునెల్వేలిజిల్లా పూర్వభాగముననున్న కోటలన్నియు నాతనికి లొంగిపోయెను. ఈ విజయయాత్రలో వేలకొలఁది తుపాకులు, మందుగుండుసామగ్రి, ఫిరంగులు నతనిచేఁ జిక్కెను. ఈ ఫిరంగులు పాంచాలంకురిచ్చి క్రొత్త కోట బురుజులపై బందోబస్తు చేయఁబడెను.

ఇట సుబ్బయ్యనాయకుఁడు విజయముపై విజయము సాధించుచుండఁగా నట పాళెంకోటలో మెకాలే పటాలములను కూర్చుకొనుచుండెను. తిరుచిరాపల్లినుండి యదనపు బలములుకూడ పాళెంకోటకు వచ్చిచేరెను. దానితో

మెకాలేసైన్యములో మొత్తము మూఁడువేలమంది యుండిరి. ఈ సైనికులతో మెకాలే మార్చినెల 27-వ తేదీన పాంచాలంకురిచ్చిపై మరల ఎత్తివచ్చెను.

మెకాలేబలములు దారిలో నెన్నియో యిడుములఁబడుచు నాలవనాఁడు పాంచాలంకురిచ్చి చేరెను. కోట కాలువందల గజముల దూరమున నొకచోట సిద్ధమాయెను. దానిపై కుంఫిణీసైనికులు ఫిరంగుల నెక్కించిరి అవి కోటపై నిప్పులు గ్రక్కసాగెను. కాని కోటగోడనుండి యొక్క మట్టిపెళ్ళయిన రాలలేదు తీయకల్లుపోసిన యసలతోఁ గట్టిన ఫల మిది బురుజులపైనుండి నాయకుని భటులు ఫిరంగులు ప్రేల్చువారిపై శరవర్షము కురియించు చుండిరి ఇట్లు కొన్నిగంటలకాలము ఫిరంగులు ప్రేల్పఁగాఁ ప్రేల్పఁగాఁ గోటలో నొకచోట గండి యేర్పడెను. దానిలో దూరి కోటలోఁ బ్రవేశింప మెకాలే తన సైనికుల శాసించెను. నాయకుని భటు లాగండి వెనుకనే దాఁగియుండి కుంఫిణీభటులను గండిదాఁటనిచ్చి పొడుగాటి యీటెలతోను, తుపాకిసన్నీలతోను బొడిచి పడఁద్రోయుచుండిరి. కుంఫిణీసైనికు లెంత యత్నించినను కోటలో కాలూన సాధ్యముకాలేదు, క్షతనిహతుల నట్లే వదలి వెనుతగ్గవలసి వచ్చెను. కోట బురుజులనుండి శరవర్ష మట్లే కురియుచుండెను. ఇఁక నచ్చట నిలువఁదగదని మెకాలే మైలుదూర మావలకు తన శిబిరమును మార్చెను.

కోటగండియొద్ద కుంఫిణీసైనికుల శవము లెన్నియో పడియుండెను. వాని కంత్యక్రియలు జరుపుటకొఱకు కొంత

కాలము పో రాపవలసినదిగా కోరుచు మెకాలే తెల్ల జెండాతో తన దూతలను కోటలోనికిఁ బంపెను. ధర్మ చింతగల సుబ్బయ్యానాయకుఁడు ఎట్టిషరతులు పెట్టక వారి కోరిక నంగీకరించెను. కోటక్రింద కొయ్యబాఱిపోయిన తమ సైనికుల శవములను కుంఫిణీవారు తీసికొనివెళ్ళి యంత్య క్రియ లొనర్చిరి. నాయకుని భటులు వారి కెట్టి చిక్కులను కలిగింపకపోఁగా తోడ్పాటుకూడ నొనర్చిరి.

మేజర్ మెకాలే విజయకాంక్ష వెలవెలఁబాఱెను. క్రొత్తపటాలము రానిదే కోటను పట్టుట కలలోని మాట యని యతఁడు గ్రహించెను. అదనపుదండును పంపవలసి నదిగాఁ గుంఫిణీయధికారులకు మనవి యంపుకొనెను. క్రొత్త దండుకొఱ కెదురుచూచుచు, తమ్ము వెక్కిరించుచు నిలిచి యున్న పాంచాలంకురిచ్చికోటను చూచుచు నతఁడు రెండు నెల లచటనే గడపెను. ఈ రెండునెలలలోను సుబ్బయ్య సైనికులు హఠాత్తుగా మెకాలే సైన్యముపై పెక్కుమార్లు పడి చీకాకు పఱచిరి.

మెకాలే మనవి చేరఁగనే కుంఫిణీయధికారులు పెద్ద సైన్యమును పుత్తెంచిరి. దీనికి నాయకుఁడు కర్నల్ యాగ్న్యూ. ఈ సైన్యములో తిరుచిరాపల్లి తుపాకిదండు, మలబారు అశ్వికదళము, మఱికొన్ని ప్రాంతముల పటాలములు నుండెను. వెంట పెద్దపెద్ద ఫిరంగులును వచ్చెను. మెకాలే ఇంత పెద్దసేనను నడుపఁజాలఁడని కుంఫిణీవారు యాగ్న్యూను పంపిరి.

అయ్యో! దురదృష్టము!

పాంచాలంకురిచ్చికోట ముట్టడి ప్రారంభమాయెను. ఫిరంగులు నిప్పులు వర్షించినవి; ఆనాఁ డంతయు-అఱువది గడియలసేపు - వర్షించినవి. కోట బీటలువాఱినది. మఱునాఁటి యుదయమున కుంఫిణీసైనికులు కోటలోఁ జొఱబడిరి. సుబ్బయ్యనాయకుఁడు, నతని యనుచరులును సాటిలేని ధైర్యముతోఁ బోరిరి. ఆనాఁడు మునిమాపువేళవఱకు సంకుల సమరము సాగుచునేయుండెను. దక్షిణ భారతదేశమున మైసూరుపోరు తర్వాత నింతటి భయంకరయుద్ధము మఱియొకటి జరుగలేదు. సుబ్బయ్యనాయకుని రణతంత్రనిపుణత, పాంచాలంకురిచ్చి ప్రజల పరాక్రమము దీనికి కారణములు.

ఈ ఘోరయుద్ధమునఁ గుంఫిణీసైనికులు పలువురు మడిసిరి. సుబ్బయ్యనాయకుని పక్షమున నయిదువందలమంది సైనికులు వీరస్వర్గమలంకరించిరి. ఇఁక కోట నిలువదని తేలిపోయెను. కట్టబొమ్మ నాయకుని కిఁక రెండే మార్గము లుండెను; మొదటిది: శత్రువులను శరణువేఁడుట; రెండవది కోటనుండి బయటపడి పోరాడి తప్పించుకొనుట. మొదటి మార్గము నీచము; కట్టబొమ్మనాయకులు కలలోను భావింపనిది. రెండవది కష్టసాధ్యము. అయినను కోటనుండి బయటపడుటయే యుత్తమమార్గమని మూఁగదొర నిర్ణయించెను.

ఆబాలవృద్ధ మందఱును కోటను వీడి చనవలెనని దండోరా వేసిరి. మూఁగదొరయాజ్ఞ సుగ్రీవాజ్ఞ కదా!

విప్లవవీరులందఱును పిఱికిపందలవలెఁ బెదరి పాఱిపోలేదు. శూరులుకట్టి నిలిచిరి. క్షతగాత్రులును, స్త్రీశిశువులును మధ్యన నుండునట్లు వ్యూహము పన్ని సాగిపోయిరి. వారిట్లు మూఁడుమైళ్ళ దూరము నడచిరో లేదో కుంఫిణీవారి గుఱ్ఱపు దండు వారిని వెన్నంటి తఱుమసాగెను. విప్లవశూరులు వారి నెదుర్చుచునే ముందుకు సాగిపోవుచుండిరి. కాని ఈ గుఱ్ఱపు దండు ధాటి కాఁగలేక వారిలో నాలుగువందలమంది మరణించిరి. మరణించినవారిలో స్త్రీలును పలువు రుండిరి. రెండువేలమంది "చావుతప్పి కన్నులొట్టపోయినది" అన్నట్లు బ్రతికి బైటపడిరి. కట్టబొమ్మసోదరులును, వారి ప్రధానానుచరులును తప్పించుకొన్నవారిలో నుండిరి. గుఱ్ఱపుదండు వెనుదిరిగిపోయెను. మూఁగదొర తప్పించుకొన్నాఁడేగాని, సురక్షితుఁడుగా నుండలేదు. గుఱ్ఱపుదండును మార్కొనుటలో నతఁడు క్షతగాత్రుఁ డయ్యెను. వ్రణమునుండి మిక్కుటముగ రక్తము స్రవించుటవలన నతఁడు మూర్ఛితుఁడై పడియుండెను. ప్రాణములు పిడికిటఁ బట్టుకొని తప్పించుకొని పాఱిపోవుచున్న తక్కినవా రిది గుర్తింపలేక పోయిరి.

అమ్మా! దొరను కాపాడు!!

పాంచాలన్ కుఱిచ్చి కోటలోపలను, కోట వెలుపల మూఁడు నాలుగు మైళ్ళవఱకును ఎటుచూచినను పీనుఁగులే కానవచ్చుచుండెను. పోరాటపు టలజడి తగ్గినపిదప నాప్రాంతపు స్త్రీలు కోటవెలుపలపడిన శవములలోను, క్షతగాత్రుల

లోను దమ బంధుమిత్రు లున్నారేమో యని వెదక నారంభించిరి. ఆస్త్రీలలో నొక వృద్ధురాలు తన కుమారునికొఱకై వేయికన్నులతో నచటి పీనుఁగులను గాలించుచుండెను. ఆ పీనుఁగుల నడుమ మూర్ఛపడియున్న తన కుమారు నామె కనుఁగొనెను. ఎట్లైన నతని బ్రతికించుకొను నాశతో తక్కిన స్త్రీల సాయమున నతనిని మూర్ఛదేర్చి యింటికి తీసికొని పోవుటకు యత్నించుచుండెను. కొనయూపిరితోనున్న యా వీరకుమారుఁడు తన ప్రాణభిక్షకోసము వేయిదేవుళ్ళను మ్రొక్కుకొనుచున్న యా తల్లిని చూచి చిఱునవ్వుతో నిట్లనెను :

“అమ్మా! నన్ను బ్రతికించుటవలన నెవరికిఁ బ్రయోజనము? అదిగో! నా సామి మూఁగదొర మూర్ఛపడి యున్నాఁడు. ఆ వీరనాయకుని బ్రతికించితివా, కుంఫిణీవారి పెత్తనమును పటాపంచలు చేయును. ఆయన మరణించిన పిదప ఎవరు బ్రతికిన నేమి? అమ్మా! త్వరపడుము. నాకు మాఱుగా నతనిని దీసికొనిపోయి ప్రాణములు కాపాడుము. పగవారు అతనిని జూచిన పట్టుకొనిపోవుదురు. అమ్మా! నా తుది ఆశ తీర్పుము.”

కుమారుని దేశభక్తికిని, రాజభక్తికిని ముసలమ్మ మనసు కరఁగెను. సామాన్యుఁడగు తన కుమారుని కాపాడుటకన్న సుబ్బయ్యనాయకుని గాపాడుటయే దేశశ్రేయస్కరమని గుర్తించెను. అయినను కన్నకడుపు! మనసు ఱాయిచేసికొని, మూర్ఛితుఁడైన కట్టబొమ్మ సుబ్బయ్య

నాయకునిఁ దక్కిన పల్లెపడుచుల సాయముతోఁ దనయింటికిఁ దరలించుకొనిపోయి, యతని గాయములకుఁ గట్లు కట్టి యుపచరించుచుండెను. ఈ తల్లి మూఁగదొరను శత్రువుల బారిఁ బడక రక్షించిన మఱొక సాహసగాథ యున్నది.

తప్పించుకొని పాఱిపోయిన కట్టబొమ్మనాయకులను, అతని ప్రధానానుచరులను పట్టి యప్పగింపవలెనని, పట్టుకొనుట సాధ్యముకానియెడల చంపి శవములనైన నప్పగింపవలెనని కర్నల్ యాఁగ్న్యూ తన సైన్యములోఁ జాటించెను. కుంఫిణీసైనికులు కట్టబొమ్మ సోదరులకొఱకై యిల్లిల్లు గాలింపఁదొడఁగిరి. తనయింటిని గాలించుటకు కుంఫిణీసైనికులు వచ్చుచున్నారని ముసలమ్మకుఁ దెలిసెను. వెంటనే యామె యొక తంత్రము పన్నెను. వేయి యబద్ధములాడియైనను నొక్క శుభకార్యము చేయుమన్నారుగదా పెద్దలు! ఒక మహానాయకునిఁ గాపాడుటకు బొంకినఁ బాపమగునా! ఆమె మూఁగదొరపై నఖశిఖపర్యంత మొక గుడ్డ కప్పివేసెను. పిదప నామెయుఁ, దక్కిన పల్లెపడుచులును గుడ్డకప్పిన సుబ్బయ్యచుట్టును మూఁగి యేడ్పులు, పెడబొబ్బలు మొదలు పెట్టిరి. ఇండ్లను గాలించుచున్న కుంఫిణీసైనికు లాయేడ్పులు విని, యచటికివచ్చి సంగతి యేమని యడిగిరి. ఈముసలమ్మ జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు అమ్మవారు సోకి మరణించినాఁడు" అని పల్లెపడుచులు సమాధాన మిచ్చిరి. అది విని సైనికులు అచట నొక క్షణమైనను ఆగక పరుగుతీసిరి. అమ్మవారనిన నా కాలమునఁ బ్రజ లంతగా భయపడుచుండిరి. కట్టబొమ్మ

నాయకు లనినఁ బ్రజల కెంత గౌరవమో తెలుపుట కీ యుదంత మొక తార్కాణ.

మూఁగదొర పది పదునేను దినములలోఁ దేఱుకొని, తన్ను గాపాడిన ముసలమ్మకును, దక్కిన పల్లెపడుచులకును కృతజ్ఞత తెలిపి, యచటినుండి బయలుదేరెను.

తు ది మా ట

పాంచాలంకు కుఱిచ్చిలో విప్లవము తలయెత్తకుండ కుంఫిణీవారు ప్రజలను భయభ్రాంతులఁ జేయుచుండిరి. తన సహచరుల జాడయే మూఁగదొరకుఁ దెలియదాయెను. పట్టుమని పదిమంది సైనికులుఁగూడ తనయొద్ద లేరు అయినను మూఁగదొర ధైర్యము విడనాడలేదు.

ఆ సమయమున శివగంగపాళెయగార్లయిన చిన్న మరుదు, పెద్దమరుదు అను నిరువురు సోదరులును కుంఫిణీ వారిపైఁ బగబట్టియుండిరి. ఈ సంగతి తెలిసిన మూఁగదొర మరుదుసోదరుల సాహాయ్యముతోఁ గుంఫిణీ పెత్తనమును సమూలముగ నాశ మొనర్పవలెనని సంకల్పించెను. మరుదు సోదరులయొద్ద నిరువదివేలమంది వీరభటు లుండిరి. వారిరు వురును నాజానుబాహువులు, భీమబలులు. ఇంతలోనే మూఁగ దొరను మాఱువేషముననున్న యతని యన్న కుమార స్వామియు, ముఖ్యానుచరులును గలిసికొనిరి. వారందఱును ఎవరికిని పట్టువడక శివగంగపాళెయమునకు చెందిన సిరు వయల్ అను గ్రామము చేరిరి. వీరశేఖరులైన కట్టబొమ్మ

సోదరుల రాక విని మరుదుసోదరులు మహావైభవముతో స్వాగతమొసంగిరి. సమరవిశారదుండైన మూంగదొరకు భీమబలులైన మరుదుసోదరుల సాహాయ్యము! ఇంక నేమి? కుంఫిణీ వారిని తిప్పలుపెట్టుటకు మంత్రాలోచనలు జరిగెను.

కుంఫిణీవారును ఊరకుండలేదు. వారి దృష్టి పాంచాలన్‌కుఱిచ్చినుండి శివగంగపై మఱలెను. కాకులు దూరని కాఱడవిలో నున్న కలయర్‌కోయిల్‌కోటలోం దలదాంచుకొన్న కట్టబొమ్మ, మరుదు సోదరులను పట్టుకొనుటకు కుంఫిణీవారి సైన్యము ఎత్తివచ్చెను. కోటలోని వీరు లెంత పౌరుషముతోం బోరినను ప్రయోజనము లేక పోయెను. తుదకు కట్టబొమ్మ సోదరులు, మరుదు సోదరులు, వారి ప్రధానానుచరులు కుంఫిణీసైనికులకుం బట్టుబడిరి.

కుంఫిణీవారు మరుదుసోదరులను వారి కోటలోనే యురితీసిరి.

జగవీరపాండ్య కట్టబొమ్మ సుబ్బయ్యనాయకుని, అతని యన్న జగవీరపాండ్య కట్టబొమ్మ కుమారస్వామినాయకుని పాంచాలన్‌కుఱిచ్చికి నడపించి యచట కోటకు పడమటనున్న ఫిరంగిదిబ్బపై ఉరితీసిరి.

ఈ ఘాతుక కృత్యము 1801–వ సంవత్సరము అక్టోబరు నెల 1–వ తేదీన జరిగెను.

అమరవీరులు

మేజర్ బానర్‌మన్ పాంచాలన్‌కుఱిచ్చికోటను నేల మట్టము కావించి గాడిదలతో దున్నించి ఆముదాలు చల్లిం

పంగా, ఈసారి కుంఫిణీవారు అచట జిల్లేళ్లు, రేగులు విత్తిరి. అంతటితోఁ గసితీఱక ఉప్పుచల్లించిరి. పాంచాలన్కుఱిచ్చిని రూపుమాపుటకు వారెంత యత్నించినను అది నేఁటికిని ప్రజాహృదయముపై, నాలుకపై నధిష్ఠించియే యున్నది. ఆ వీరుల గాథ అజరామరమైనది.

కయత్తాఱులో కట్టబొమ్మ కఱుత్తయ్యనాయకుని ఉరితీసిన చోట నేఁడొక బొమ్మఱాళ్లగుట్ట కనిపించును. ఆదారిని పోవు ప్రజలు కఱుత్తయ్యనాయకుని పవిత్ర సంస్మరణచిహ్నముగా నొక బొమ్మఱాయి యా గుట్టపై వేయు నాచారము నేఁటికిని గలదు. ఈ బొమ్మఱాల గుట్ట కొక ప్రక్క నొక పెద్ద బండఱాయియున్నది. దానికి భక్తులు పూలదండలు వేయుదురు. ఆ గుట్టకు మఱియొక ప్రక్కన నొక చెట్టున్నది. దానికి చెప్పులుగట్టుట యాచారమైనది. రాత్రి కట్టిన చెప్పులు తెల్లవాఱఁగనే యఱిగిపోయియుండు నని ప్రజలు చెప్పుకొనుచుందురు. ఇవి యన్నియు గ్రుడ్డి నమ్మకములే కావచ్చును. కాని, కఱుత్తయ్య ప్రజల హృదయాలపై నెంత బలముగా నెలకొనినాఁడో చెప్పుట కివి దృష్టాంతములు కావా?

పాంచాలన్కుఱిచ్చికోటమైదానపు మన్ను తెచ్చి, దానిని చన్నీటఁ గలిపి పసిపాపలకు పట్టుదురు. దీనితోఁ బసిపిల్లల గుండెయు, నొడలును బలపడునని ప్రజల విశ్వాసము.

మొగలులు శివాజీని 'కొండయెలుక' యని గేలి చేసినట్లే, ఆంగ్లేయులు సుబ్బయ్యనాయకుని 'పిల్లి' యని ఎగతాళి చేసిరి. ఆ 'పిల్లి' తమ పాలిటి పులియని వారెఱుఁగనిది కాదు.

నాడుగాని, నాడున, భాషకాని భాషవారి నడుమ స్వాతంత్ర్యసమరము కొనసాగించి తెనుఁగుజాతిని తలయెత్తుకొనఁజేసిన కట్టబొమ్మనాయక సోదరులారా, వందనములు.

2. దళవాయి రామప్పయ్య

విజయదశమి

నాఁడు విజయదశమి. దిండుగల్లుకోట నలుమూలల విజయశంఖారావములు ప్రతిధ్వనించుచుండెను. సైనికు లత్యుత్సాహవంతులై యుండిరి. పది దినములుగఁ గోటను ముట్టడించి యుండిన దళవాయి హరనూరునంజరాజు రామప్పయ్యధాటి కాఁగలేక పలాయనమంత్రము పఠించినాఁడు. అదియే నాఁటి సంతోషమునకు ముఖ్యకారణము. దిండుగల్లు కోట చాల విశాలమైనది. అందలి యభ్యంతరమందిరము నుండి యిరువురు పురుషు లేతెంచిరి. చూడ వారిరువురు సమవయస్కులుగా గోచరించుచుండిరి. వారి వేషభాషలు వీరోచితములై యుండెను. అందొకరి వస్త్రములపై నెత్తురు చుక్కలు గానఁబడుచుండెను. ఉరస్త్రాణశిరస్త్రాణములను ధరించి యపుడే యుద్ధభూమినుండి యేతెంచిన ట్లుండిరి. ఇరువురును కోటవెలుపలి యుద్యానవనమును ప్రవేశించిరి. అందు గల యొక వేదికపై కూర్చుండిరి. వారి సంభాషణ మీ విధముగ సాగెను.

"నంజరాజుగర్వము పూర్తిగ నణఁగవలయునన్నచో వాని కీశాస్తి చాలదు అందులకే మన సేనాధిపతిని కొంత సైన్యముతో వానిని వెన్నంటవలసినదిగా నాజ్ఞయిచ్చితిని. నేనును రేపు మఱికొంత సైన్యముతో మనవారిని కలిసి కొందును. నీ అభిప్రాయ మేమి?"

"రామప్పయ్యా! మీ మాటకు తిరుగాడువాఁడనా! మీరే నిన్న నాకు సాయము రాకున్న నేఁటి విజయదశమి యెట్లు గడచియుండెడిదో! ప్రభువులు తిరుమలశౌరి నాయనయ్యగారికి నే నెన్నఁడును కృతజ్ఞుఁడను. తమ యిష్టము ప్రకారము చేయవచ్చును."

అనునంతలో నిరువురు వార్తావహులు మధురనుండి రాజముద్ర గల కమ్మ నొకదానిని దెచ్చియిచ్చిరి. రామప్పయ్య యా యుత్తరమును దీసి చదువుకొనెను. చదువునప్పు డాతని ముఖము వివర్ణమగుచుండుటఁ జూచి దిండుగల్లుకోట పాళెగారగు రంగయ్యనాయఁ డులికిపడెను. రామప్పయ్య పలుమాఱు లేఖను చదివెను. కొంతవడికి ముఖమెత్తి, "చూచితివా మిత్రమా! రాజసేవయన్న నిట్లే యుండును గాఁబోలు! తిరుమలశౌరినాయనింగారు మంచివారేకాని నాకు విరోధులగు తదితరమంత్రుల ప్రోద్బలము వారిని మార్చివేసినది. నా స్వామిభక్తిని, దేశప్రేమను వారు స్వార్థముక్రింద జమకట్టినారు. నేనేదో యాత్మలాభముకొఱకై పాటుపడుచున్నానని ప్రభువులకు దుర్బోధగావించియున్నారు. దాని ఫలితమే యీ లేఖ. చూడుము" అని రంగయ్యనాయనిచేతి కా యుత్తర మందించెను. అం దిట్లున్నది :

"దళవాయి ప్రధాని రామప్పయ్యగారికి :

దిండుగల్లుకోటను శత్రువులబారినుండి రక్షించినారని విని మేము చాల హర్షించితిమి. మాయాజ్ఞ యంతవఱకే యను విషయమును మఱచి తాము నంజరాజును వెన్నాడి

మైసూరును ముట్టడించు ప్రయత్నములో నున్నారని వింటిమి. మా మనవుల లేకయే మీ రిట్టి కార్యమునకుఁ గడంగుట శోచనీయముగా నున్నది. ఈ లేఖ చూచిన క్షణము మీరు మధురకు రావలసినది.

—తిరుమలశౌరినాయనయ్య వ్రాలు.”

రంగయ్యనాయఁ డాయుత్తరమును జదివి యిట్లనెను “మిత్రమా! మన వారిలోని లోపమే ఇది. స్వయంకృషి వలనను, అనవరతపరిశ్రమవలనను సామాన్యుఁ డెవఁడైన నున్నతస్థానము నాక్రమించినఁ బదిమంది కన్నులు కుట్టు చుండును. వారి నసూయాపిశాచ మావహించును. దాని ప్రభావమున వారు తమ వివేచనాశక్తిని గోల్పోవుదురు. ఇతరుల హృదయములందు విషబీజములను నాటుదురు. కాని తమ చేఁతల పర్యవసానమునుగూర్చి యోచింపరు. నీవంటి స్వామిభక్తునే శంకించున ట్లొనర్చిరిగదా!”

“ఏమి చేయుదము? ప్రపంచవిధానమే యిట్టిది. మన కార్యము లన్నింటికి ప్రమాదగణము గలుగునని యోచింతుము కాని కొన్నిపట్ల అమృతముకూడ విషమైపోవుట కలదు” అనునంతలో మఱియొక వార్తాహరుఁడు “స్వామీ, మీరు నంజరాజును తఱుమ నంపిన సైన్యము మైసూరును సమీపించినది. మఱికొంత సైన్యముతో తాము విచ్చేసినఁగాని నంజరాజుతో ఢీకొని లాభము లేదని సైన్యాధిపతి మనవిచేయుమనినాఁడు” అని విన్నవించెను.

రామప్పయ్య యోచనా నిమగ్నుఁ డయ్యెను. "ఇప్పు డూరకున్న నంజరాజు మరల విజృంభించును. కావున నాతని గర్వము పూర్తిగ నణఁగవలసియున్నది. మధుర రాజ్యమునకుఁ జెందిన కర్ణాటక ప్రాంతప్రదేశములు సుభిక్షముగా నుండవలయు నన్న తా నిపుడే నంజరాజు నెదు ర్కొనవలసియున్నది. కాని రాజాజ్ఞ తద్విరుద్ధముగా నున్నది. ఏమి చేయుట!" ఈ విచికిత్సతోఁ గొన్ని నిముషములు రామప్పయ్య మౌనముద్ర దాల్చియుండెను. ఏమి నిశ్చయమునకు వచ్చెనో యేమో! కత్తిఝళిపించి "రంగయ్యనాయఁడా! నీవు నాకు మారుగా మధురకు వెళ్ళి ప్రభువులకు విషయముల వివరించి చెప్పుము. ఇఁక నాలసించిన లాభముండదు. నేను తత్క్షణమే సైన్యమును తీసికొని మైసూరున కేఁగుచున్నాను." అని యుద్ధసన్నద్ధుఁడై యావీరుఁ డచటి నుండి కదలెను. రంగయ్యనాయఁడు కొన్ని విలువగల యుపహారములను పల్యంకికయం దిడుకొని, యుచితపరివార సహితుఁడై మధురకు పయనమయ్యెను.

కనువిప్పు

దిండుగల్లు దుర్గమును హస్తగతము చేసికొనఁదలఁచి మైసూరు రాజగు చామరాజ ఉడయరు తన దళవాయి నంజరాజు నాపనికై నియోగించెను. తెనుఁగు వీరులే మైసూరు రాజ్యమునఁగూడ ప్రధానులుగను, సైన్యాధిపతులుగను నుండిరి. నంజరాజుతండ్రి కళువెవీరరాజు మైసూరిరాజుల సైన్యాధిపతి; మహావీరుఁడు. అతఁడు భారతమును వచన

కావ్యముగా రచించెను. నంజరాజును తండ్రికివలెనే వీరుడును, పండితుడును. ఇతని హాలాస్యమాహాత్మ్యము ఆంధ్ర వచన వాఙ్మయహారమునకు మణిపూసవంటిది. కన్నడభాషయందును రచనలుచేసి దళవాయి నంజరాజు సాహిత్యోపాసకుడను చిరయశస్సును గాంచెను. అట్టి ప్రతిభాసమన్వితుడే మన రామప్పయ్యకు ప్రతివీరుడు.

రామప్పయ్య తగిన సైన్యసన్నాహముతో వెనుకటి దినము తానంపిన సేనలను కలిసికొనెను. మైసూరుసీమలో రామప్పయ్య నంజరాజు సేనలను దాకెను. ఉభయపక్షముల వారికి సందడి కయ్యము సంభవించెను. మధురవీరులు ప్రాణములనుగూర్చి యోచింపక పోరాడసాగిరి. రామప్పయ్య వ్యూహరచనయందు దక్షుడు. అందువలన గొప్పిపాటి సైన్యముతోడనే గొప్ప విజయము సాధింపగలిగెను. మైసూరుదళవాయియు యావచ్ఛక్తిని వినియోగించి రామప్పయ్య నెదుర్కొనెను. కాని యతని సైన్యము చాలవఱకు జెదరిపోయెను. హతశేషులు కొందఱు కకావికలైరి. నంజరాజు చేయునది లేక యోటమి నంగీకరించెను. ఇక నెన్నడును మధురవారి నేలపై యడుగిడనని శపథము చేసెను. ఇట్లు విజయలక్ష్మీసమేతుడై వీరుడు రామప్పయ్య ససైన్యముగా మధురకు విచ్చేసెను. కాని తిరుమలశౌరి నాయకుని చూచుట కేలనో యాతనికి జంకుగా నుండెను. అందువలన దన రాకను, మధురసైనికుల వీరత్వమును, జయప్రాప్తిని దెలుపు లేఖ నొకదానిని వ్రాసి రాజునకు బంపెను.

అంతకుఁబూర్వమే రామప్పయ్య యీ దేశానుసారము మధురకు వచ్చియుండిన డిండిగల్లుపాళెగారు రంగయ్య నాయఁడు తిరుమలశౌరినాయని సందర్శించెను. యుద్ధవిషయ ములనుగూర్చి ప్రస్తావించుచు రామప్పయ్య నిష్కపట హృదయమును, ప్రభుభక్తిపరాయణత్వమును నద్వితీయము లనియు, పాండ్యమండల శ్రేయస్సు నాకాంక్షించి యే యాతఁడు మైసూరునకు నంజరాజును తరిమి వేయఁదలఁచియు నడిపెను. మధురరాజ్యమున శాంతిభద్రతలు సుస్థిరముగా నెలకొల్పుటయే దళవాయి ప్రధాన ముఖ్యోద్దేశ్యమని రంగయ్యనాయఁడు తిరుమలశౌరినాయనయ్యవారికి వివరించి చెప్పెను. ఆహా! సన్మిత్రులు సాధింపరాని కార్యమెద్ది?

తిరుమలశౌరినాయకుఁడును స్వభావముచే వివేకశూన్యుఁడు గాఁడు. కావున నతనికి రామప్పయ్య తనకై, తమ రాజ్యమునకై పాటుపడిన దంతయు నాటకమునందలి యంకములవలె హృదయఫలకమున గోచరించెను. పశ్చాత్తాపముచే నతని కన్ను లశ్రుపూరితము లయ్యెను "రామప్పయ్య! ఎంతటి సుజనుఁడు! రాచకార్యములం దెంత ఘనుఁడు! తొందరపడి యాతని సంశయించితిమి. తొలితరమున అరియనాథమొదలి యెట్లు స్వార్థచింతన లేక పాండ్య రాజ్యశ్రేయస్సుకు తన సర్వస్వము నంకిత మొనర్చెనో, యట్లే, యీతరమున నీతఁడును కృషిచేయుచున్నాఁడు ఇతని గుణగణములు, సౌశీల్యము మాకు క్రొత్తవి కావు" అన్నమాట లప్రయత్నముగా నాతనినోటినుండి వెలఁడెను.

తిరుమలశౌరినాయని ప్రవర్తనము రంగయ్యనాయని ముగ్ధునిఁ గావించెను. అతని మనోవీధిని భవభూతికవి యొక్క "వజ్రాదపి కఠోరాణి మృదూని కుసుమాదపి లోకోత్తరాణాం చేతాంసి" అను మాటలు మెఱసినవి

రామప్పయ్య కష్టము మాన్పినాయని తిరుమలశౌరి యెడ సమాదరము చూపెను. రంగయ్యనాయఁడు తనకుఁ గావించిన మేలును రామప్పయ్య వేయినోళ్లఁ బొగడెను.

దళవాయి ప్రధాని వచ్చియున్నాఁడని విని తిరుమలశౌరి యెదురేగి స్వయముగా సన్మానింపఁ గోటవాకిటివఱకు విచ్చేసెను. స్నేహాలాపమున సుఖసంభాషణ మొనర్చుచున్న రామప్పయ్య రంగయ్యలను చూచి తిరుమలశౌరి "మన నాయకరాజులందఱు విద్వేషవిషము వీడి, యైక్య సామ్రాజ్యము సభివృద్ధిపఱచుకొనిన మనల నెదుర్కొన నెవనికి దరముగా" యనుకొనెను. పిమ్మట రామప్పయ్యను సమీపించి యాతని రెండుచేతులను బట్టుకొని "మీరు ప్రభువుల గౌరవము నిలిపితిరి. మధురరాజుల మానము కాపాడితిరి. మీ యనుపమ దేశభక్తి, ప్రభుభక్తిపరాయణత సాటిలేనివి" అని తన కృతజ్ఞతను దెల్పెను. రామప్పయ్య తన కీవిధముగ స్వాగతమును నాయకేంద్రుఁ డిచ్చునని కలనైనఁ దలఁచి యుండలేదు. "భగవంతుని లీల లనంతములు. అతనికృపయే యున్నచోఁ గొండలవలె పైఁబడ్డ యాపదలు మంచువలెఁ గరఁగిపోఁగలవు" అని యతఁడు ఇష్టదైవమును సంస్మరించెను. రామప్పయ్య మీనాక్షీసుందరేశ్వరులను పూజింపక యే

కార్యమునకుఁ గడంగఁడు. అట్టి భగవద్భక్తియు, నపార విశ్వాసమును నాతని జీవితమున యశఃకాంతుల నావరింపఁ జేసినవి

రామప్పయ్య పూర్వులు

రామప్పయ్య పూర్వులు ఆంధ్రదేశమునకుఁ జెందిన వారు కృష్ణరాయల పాలనకాలమున విజయనగర సామ్రాజ్యము దక్షిణాపథమునం దంతట వ్యాపించి యుండినది. అంతకుఁబూర్వమే విజయనగర బుక్కరాయల పుత్త్రుఁడగు కుమారకంపన దక్షిణమున దిగ్విజయయాత్ర సలిపెను. అప్పుడు మధుర సుల్తానుల హస్తగతమై యుండెడిది. కంపనదేవేరి గంగాదేవియు జైత్రయాత్రలో నాతని ననుగమించినది. మధురావిజయ మను సంస్కృత కావ్యమున గంగాదేవి యీ దండయాత్రావిశేషముల నొసఁగి యున్నది. కుమారకంపన దక్షిణదేశమును జయించి యచ్చటి రాజులను విజయనగర రాజులకు సామంతులఁ గావించి కప్పము చెల్లించు నేర్పాటు గావించెను. కృష్ణరాయల కాలమునాఁటి కీ రాజులు స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటింప నున్ముఖులైరి. కావున కృష్ణరాయలు మరల దక్షిణరాజ్యములను జయింపవలసివచ్చెను. ఈ మాఱు కృష్ణరాయ లొక నూతనపద్ధతి నవలంబించెను. తాను జయించిన మధుర, తంజావూరు మొదలగు ప్రదేశములలోఁ బూర్వ రాజవంశీయుల నుంచక, తన రాజ్య ప్రతినిధులను నియమించెను. తొలుదొల్త నాగమనాయకుని మధురకు నాయకునిగాఁ బంపెను. కొన్ని దినముల కాతఁడు తిరుగబడఁగా

వతని కుమారుఁడగు విశ్వనాథ సేనాపతిని నాగమనాయకుని స్థానమున నియమించెను ఇట్లు రాయలవారి కాలమున తెలుఁగునాయకులు దక్షిణదేశమున నెలవు లేర్పఱచుకొని నెలకొనిరి. వీరితోఁ గూడ కొందఱు కవులు, పండితులు, రాజకార్యనిర్వహణమునకు సహకరించు నియోగులు దక్షిణ దేశమున కేతెంచిరి నాయకరాజులు తమ ప్రభువగు కృష్ణ రాయలను భాషాపోషణవిషయమున మార్గదర్శిగాఁ గైకొనిరి. కావుననే తెలుఁగుభాష రాజభాషయై, నాయక రాజుల యాదరమున పెక్కుశాఖల నభివృద్ధినందినది.

ఆనాఁడు తెలుఁగుదేశమునుండి వెళ్ళి దక్షిణమున స్థిరావాసము లేర్పఱచుకొన్న కుటుంబములలో రామప్పయ్య కుటుంబమును నొకటి మధురానగరమున కేఁబదిమైళ్ళ దూరమున నున్న చతుర్వేదిమంగల మను గ్రామమున రామప్పయ్య పూర్వులు కొంత భూవసతిని సంపాదించిరి. కొందఱు మధురనాయకరాజుల కొలువునందు విశ్వాసపాత్రులగు నుద్యోగులుగా నుండి తమ పోషకుల మన్ననలందిరి. రామప్పయ్యతండ్రి మధురనాయకుల కొలువున నొక చిన్న యుద్యోగిగా నుండెను. అతని తర్వాత రామప్పయ్య యగ్రజుఁడు వైద్యనాథయ్య కొలువులో ప్రవేశించెను. కాని 'పువ్వు పుట్టుటతోనే పరిమళించి'నట్లు రామప్పయ్య బాల్యమునుండియే తోడిబాలురకెల్లఁ బైచేయియై యుండెను. వాఁడు బ్రాహ్మణోచితములగు వేదవేదాంగాది విద్యలకన్న యుద్ధకళ, రాజ్యతంత్ర మాతని నెక్కుడుగా నాకర్షించినవి.

ద్రోణాచార్యులు, తిక్కయజ్వ యుదాహరణప్రాయులై యాతని మనోనేత్రములకు గోచరించిరి. అతఁ డనతికాలము లోనే యుద్ధవిద్యయం దారితేరి మహావీరుఁ డయ్యెను. రామప్పయ్య ధీపటిమను బాల్యమునుండి యెఱిఁగియున్న ముద్దుకృష్ణనాయనింగారు తమకొలువునం దాతని నుంచుకొన నిచ్ఛగించిరి. అతఁడు మొట్టమొదట సాధారణోద్యోగియై, తన బుద్ధికౌశలత నెడనెడఁ బ్రదర్శించుచు నున్నతస్థానమున కర్హుఁడన్న మన్ననను బడసి ముద్దుకృష్ణనాయని కాలముననే మంత్రిపదవి నందుకొనెను. ముద్దుకృష్ణనాయనికి వెనుక నతని కుమారుఁడు ముద్దువీరభూపాలుని పాలనమున నతఁడు ప్రధాని యాయెను తర్వాత నాతని సోదరుఁడు తిరుమలశౌరి నాయనయ్య సింహాసన మెక్కెను. ఇతనికి రామప్పయ్యపైఁ గల గౌరవాభిమానములు నిరుపమానములు. ఇతని తన ప్రధానామాత్యునిగ మాత్రమే కాక సైన్యాధ్యక్షునిగఁ గూడఁ జేసి తిరుమలశౌరినాయకుఁడు తనకు రామప్పయ్యపైఁ గల యపారాభిమానమును, విశేషగౌరవమును వ్యక్తపఱచెను. ఈ ప్రతిమానమగు ప్రతిభతో, ననిర్వచనీయమగు కృషితో రామప్పయ్య ప్రధానిత్వమును, దళవాయిపదవిని నిర్వహించుచు తిరుమలశౌరి నాయనింగారి భృత్యుఁడై యుండెను. సజ్జనులు స్వాభావికముగా వినయవంతులై యుందురు. ధనము, పదవి వారి కెంతమాత్రము గర్వమును గలిగించవు. లోకసేవయే జీవితపరమావధియయిన మహాపురుషులకు పదవులు కేవలము సాధనమాత్రములు మన రామప్పయ్యయు రాజకార్యములయందు ప్రధాని, యుద్ధ

కార్యములయందు దళవాయి. కాని ప్రజలకు సన్నిహితుడు, గురువునకు శిష్యుడు, సుందరేశ్వరునకు భక్తుడు.

వాదము

రామప్పయ్య యుద్ధనిపుణుడేయయ్యు, విరసుడు కాడు. మధురానగరిలోని శిల్పకళామందిరము లాతని పాలిటి వేకొండంత ఇష్టమైనది. అప్పుడప్పుడే రూపముదాల్చి చిన్న సౌందర్యపూర్ణముగనుండ దాతడు శిల్పాచార్యులకేలో కొన్ని సూచన లిచ్చుచుండెను. సాయంసమయ మాసన్న మగుచుండెను. మధురాపట్టణవాసులు ముస్తాబై వైభవమ్మీరిన ముగ్ధ వాహనములెక్కి మంగళకరముగ మీనాక్షీ సుందరేశ్వరుల ఆలయమువైపు నడచుచుండిరి. గుడిగంటల గణగణలు వినవచ్చుచుండెను. శిల్పాచార్యులిద్దరు వలువలు యత్నములో నుండిరి. రామప్పయ్యయు గుడిగంటలు విని లేవనున్నంతలో నెవ్వడు ప్రశ్నము ప్రారంభము, సాయంకాలమునను మీనాక్షీ సుందరేశుల సేవింపుము యాతని నిత్యకృత్యములలో నొకటి.

రామప్పయ్య శుచియై దేవాలయమున కేతెంచెను. ఆనాడు వేయికాళ్ల మంటపము పురజనులచే గిటకటలాడుచుండెను. మంగళవాద్యముల నాదము మిన్నుముట్టుచుండెను. అంతఃపురజనము స్వామిని సేవించుటకై వేంచేసియున్నారని రామప్పయ్య గ్రహించెను. అతడు సుందరేశుని గర్భాలయమునకు ప్రదక్షిణమాచరించి నోరార నా దేవుని ప్రస్తుతించుచుండెను. ఇంతలో దేవేరి వెంటరాగా తిరుమల

శౌరినాయనింగా రరుగుదెంచిరి. రామప్పయ్య సవినయముగ నారాజదంపతులకుఁ జేమోద్పు లర్పించెను. తిరుమలశౌనాయని దేవేరి తంజావూరు రఘునాథరాయల పుత్రి అచ్యుతరఘునాథమ్మ; పండితపోషకుఁడు, స్వయముగ విద్వాంసుఁడు, కవియు నైన తంజావూరి రఘునాథనాయకుని యనుంగుఁబుత్రియైన అచ్యుతరఘునాథమ్మ తండ్రియొద్దనే సంస్కృతాంధ్రముల నేర్చెను. సంగీతసాహిత్యములు విజయనగరాస్థానమును వదలి తంజావూరును తమ నివాసమొనర్చుకొనినవి. అచ్యుతరఘునాథమ్మకు లలితకళలన్న నభిరుచి మెండు. పుట్టింటివారన్న సహజముగా స్త్రీల కుండెడి మెండు నభిమానమామెకును గలదు. ఒకనాఁ డామె ప్రసంగవశమున భర్తతో తంజావూరి కళాకౌశలమునుండెట మధుర శిల్ప కళాఖండములు పనికిమాలినవనెను. రాజుగారి వదనము జేవురించెను. "సరియే. దేవేరు లొకపరి మీనాక్షీసుందరేశ్వరాలయమును చూడవలసియున్నది" అని కటువుగా ననిరి. అందుల కామె చలింపక "నా కాయాలయము సుపరిచితమైనదేకదా!" అనెను "కావచ్చును. కాని మీరు దేవాలయమందలి శిల్పములను సరిగా చూచియుండరు. అపూర్వకళాభాండార మని ఖండఖండాంతరవాసులు కూడఁ బొగడిన మధుర దేవాలయమును తక్కువపరచి మాటలాడుట తగదు" అని నాయనివా రక్కడనుండి చివాలున లేచిరి. ఈ విషయమై పరిశీలనమునకే నేఁ డా రాజదంపతులు దేవాలయమునకే తెంచియుండిరి. పూజారి ప్రభుదంపతులను

ప్రధానిని గౌరవించి, స్వామివారికి కర్పూరహారతి నిచ్చి, ప్రసాదముల నిచ్చెను.

దేవాలయ బహిఃప్రాంగణమున పరివారము సిద్ధముగా నుండెను ముందు పరివారము నడచుచుండ వెనుక తిరుమల శౌరినాయనయ్య, పట్టమహిషి, రామప్పయ్యఁ మున్నగువారు నడచుచుండిరి అంతఃపుర ప్రాంగణమున నలంకృతమగుచున్న కళామందిరమున కందఱు చేరెంచిరి అచ్చట మఱల "తంజావూరు రాజమందిరములలో దేనియు సరితూగ"వని పట్టమహిషి నుడివెను తిరుమలశౌరినాయనయ్య "తంజావూరి రాజవంశమువారికిఁ గన్నులు గానవచ్చుటలేదు. వారికి, మాకు సంబంధములు కలిసియున్నను విరోధము లంతము కాలేదు" అని మిన్నకుండిరి.

రామప్పయ్య "స్వామీ, పరస్పర వైషమ్యములే పతనహేతువులు కాఁగలవందురు. విజయనగర సమ్రాట్టునకు సామంతులైన మీరందఱు సైక్యభావముతో నున్న, మిమ్ముఁ బ్రతిఘటింప ఫాలాక్షునకుకూడ నసాధ్యమగునని నా విశ్వాసము" అని యనుచుండ నాయకేంద్రుఁ డాతని మాటల కడ్డువచ్చి, "అంతటి వివేచన మా నాయకరాజుల కున్న విచారింపవలసినదేమి? ఎవరికి వారే గొప్పవారమను నభిప్రాయము ప్రబలి యైకమత్యమునకు మాఱు విద్వేషము లలముకొనుచున్నది" అని నిరుత్సాహముతో ననిరి.

ఇంతలో చీఁకటి కాఁగుగ క్రమ్ముకొనెను "దేవా ఇచ్చటనే ప్రొద్దుపోయినది. రేపు మరల నీవిషయమై

చరిత్రముగాక" యని తిరుమలశౌరి మందహాసముతో బలికెను. రాణిగారి కోపము పటాపంచలై పోయెను. చిఱునవ్వు దొలుకాడ "రేపు క్షేత్రయ్యగారి సంగీత కాలక్షేపమున్నది కదా!" అని సాభిప్రాయముగా ననెను. రామప్పయ్య రాజదంపతుల ప్రేమాతిశయమునకు లోలోన హర్షపులకాంగాత్రుఁ డయ్యెను.

ఆ మఱునాఁడు క్షేత్రయ్య గానసుధాలహరిని మధురాపురివాసు లందఱు తన్మయత్వము నందిరి. తిరుమల శౌరి యథోచితముగా నా సంగీతవిశారదుని గౌరవించి, కానుకలిచ్చి సత్కరించెను.

సేతుపతి

రామనాథపురము నేలు పాళెగాండ్రను సేతుపతులను వ్యవహార మనాదిప్రసిద్ధమైనది. వీరి యధికారము క్రింద సేతుతీర్థమును, రామేశ్వర క్షేత్రము నుండిన కారణమునఁ గాఁబోలు వీరికీ పేరు గలిగినది. ఈ పాళెగాండ్రు మధుర నాయకులకు సామంతులు, వారితో మైత్రిని ప్రకటించుచు కప్పమును చెల్లించువారు. కాని ముద్దుకృష్ణప్పనాయని కాలమున ప్రస్తుతము పాళెగారగు జడైకదేవ సేతుపతి పూర్వులు రామేశ్వరయాత్ర కరుగు మధుర యాత్రికులను బాధింపఁ దొడఁగిరి. ఈ విషయమును తెలిసికొన్న వెంటనే మధుర ముద్దుకృష్ణప్పనాయకుఁడు సేతుపతుల నణఁచి వారలను తన యాధిపత్యము స్వీకరించునట్లుగాఁ జేసెను. పాండ్యమండలాధీశ్వరులకు కప్పము చెల్లించునట్లు వారలచుండి

స్వాతంత్ర్యమును గూడ మధురనాయకుల నుండి గైకొనెను. ముద్దుకృష్ణప్పనాయకుని మరణానంతరము సేతుపతులు మధురవారికి సాలుసరి కప్పము చెల్లించుటలేదు. ప్రస్తుతము పాలెగాడగు జడైకదేవుడు యుద్ధనైపుణ్యమునందేమి, రాజకార్య నిర్వహణమునందేమి చతురుడని ప్రఖ్యాతిగాంచినవాడు. మధురనాయకుల యధికారము నంగీకరించుట యాతనికి వెగటుగా దోచెను. కావున కప్పము చెల్లించుట పూర్తిగా మానివేసెను. రామప్పయ్య యీ విషయమై దూతల నంపెను కాని సరియైన జవాబు లభించకుండెను.

జడైకదేవ సేతుపతి కొక్క తెనుగువార్తె ఆమెయు చిరకాలము సంతానరహితముగా జీవించినది. రామనాథస్వామి యనుగ్రహమున తన కొక పుత్రిక జన్మించినదని యతడు మురిసి పోవుచుండెను. రామేశ్వరమందలి యంబికపేరు పర్వతవర్ధని. సేతుపతి తన కూతురును 'వర్ధని' యని పిలిచెడివాడు. ఆమె బాల్యదశ దాటకముందే సేతుపతి దేహము చాలించెను. సాహిత్యప్రయోగ మార్గాలను సాధింపకుండ నట్లు తండ్రిలేని పిల్లయైన యీమె నల్లారుముద్దుగా బెంచెను. పండితులను నియమించి యీమెకు తమిళసంస్కృతములను నేర్పించెను. రాజ్యాధికారము తన వెనుక నీ పుత్రికకే ప్రాప్తింపవలయునని జడైకదేవుని యాశయమై యుండెను. అందుచే నాతడు పన్నిదొర యను వీరున కామె నిచ్చి వివాహమొనర్చెను.

జడైకదేవునకు తంబి యను కనిష్ఠసోదరు డుండెను. అన్నకు వెనుక తాను సేతుపతి కావలయునని యాతని

యభిలాష. సోదరునకు పుత్త్రసంతానము లేకపోవుట యీ యభిలాషకు దోహద మొసఁగెను. వర్ధని కొక పాళెపుకొర కిచ్చి యత్తవారింటి కంపిన, రాజ్యము తనదే కదా యని యతఁ డాశపడెను. జడైకసేతుపతి కార్యములవలన నాతని నోట కరక్కాయ పడినట్లయ్యెను. అల్లుని నిర్లక్ష్యముం చుకొని యధికారము నప్పగించుట తన్నవమానపఱచుటకే యని నంబి బాధపడసాగెను. ఒంటరిగా నన్నెదిరించు సంగబలముగాని, యర్థబలముగాని యీతనికి లేదు కావున నాతఁడు మధురనాయకుల నాశ్రయించి సోదరునిపై పగ తీర్చుకొన నిశ్చయించెను.

జడైకసేతుపతికి కుమార్తెయే సర్వస్వము. ఆమె తనకంటె మించిన వీరుని పత్నియైనందు కాతఁడు మురిసి పోవుచుండును. రూపలావణ్యములందు, గుణవిశేషములందు తీసిపోని తనకూఁతును, నల్లునిఁ జూచి యాతఁడు గర్వించు చుండును. "నన్నిదొర రాజ్యమును రక్షింప సర్వవిధముల శక్తుఁడు. నా కన్నులయెదుటనే నా కుమార్తెకనుపు ఫలించి దాంపత్యలాభ మొనగూడిన నా కిఁక కావలసిన దేమున్నది?" అని జడైకసేతుపతి కుమార్తెను, నల్లుని జూచి యనుకొనుచుండును.

మానవులందఱు శుభమునే కాంక్షించుచుందురు. కాని కొందఱికే తామనుకొన్న లాభములు ప్రాప్తించును. తా నొకటి తలఁప దైవమొకటి తలఁచుచుండుట లోకమున సహజముగ గోచరించుచుండును. జడైకసేతుపతి తాను

జీవించియుండఁగానే, రామనాథపురము నొక స్వతంత్ర రాజ్యముగాఁ జూడఁదలఁచెను "మధుర నాయకులు తెలుఁగువారు! వారు నాకన్న నేవిధమున మిన్నలు! ఎవరో వారి పూర్వులు నా పూర్వులను జయించినంత మాత్రమున నే నేల వారికి సామంతుఁడను కావలయును? మేటిమగవాఁడనో నపర రుద్రావతారుఁడని పేరుగాంచిన సన్నదర్కాని జయించి తప్పమును స్థిరపఱచుకొననింతు. అల్లుఁడగు వన్నిదొరయు సుప్రసిద్ధవీరుఁడు కాఁబట్టి యుద్ధమున కెంతమాత్రమును నేను జంకుటలేదు" అని జగ్గైకదేవుఁడు తన సహచరులతో ననువాఁడు మధుర నాయకుల వేగులవాం డ్రీ వృత్తాంతమును చెవినివేసికొని తిరుమలశౌరినాయనింగారి కొలువున రామప్పయ్యగారి సముఖమున నివేదించిరి

మంత్రాలోచనము

చతుర్వేదిమంగలమున రామప్పయ్య యొక శివాలయమును నిర్మింప నిశ్చయించెను. అన్నయగు వైద్యనాథయ్యను నేతత్కార్యనిర్వహణమునకు నియోగించెను రామప్పయ్య యల్లుఁడు శివరామయ్యయు గొప్ప యుద్ధవీరుఁడు దిండుగల్లు కోటను విడిపించు సందర్భమున నీతఁడు మధురయందే యుండి పోవలసివచ్చెను రామప్పయ్య తన యల్లుని నాయకోత్రుని కొలువులోఁ జేర్చ నభిలషించెను కాని దేనికైనను సమయము రావలెనుగదా!

చతుర్వేదిమంగలమున రామప్పయ్యయిల్లు చాల విశాలముగా నుండును. రాజకార్యములఁ బ్రసిద్ధుఁడైనను రామప్పయ్యగాని, యతని యింటిలోనివారలు కాని వైదిక కర్మల నుపేక్షింపరు. శివాలయనిర్మాణమున శిల్పులకు సలహాలనిచ్చుచు వైద్యనాథయ్య నిమగ్నుఁడై యుండెను. రామప్పయ్య కుటుంబమువారు సంస్కృతభాష నభ్యసించుట విధిగా తలఁచుచుండిరి. ప్రతిదినమును రాత్రి భోజనానంతరము పరుండుటకుముందు రామప్పయ్య యల్లుని కావ్యపఠనము చేయుచుండును. ఆనాఁ డతఁడు యోచనానిమగ్నుఁడై కూర్చుండియుండెను. శివరామయ్య ఆంధ్ర భారతమునందలి యుద్యోగపర్వమునఁ గృష్ణరాయబార ఘట్టమును చదివెను. రామప్పయ్య మన మన్యాసక్తమై యుండుటను గమనించిన శివరామయ్య యాతనికి దాఁపున మౌనముగాఁ గూర్చుండెను.

కొంతసేపటికి రామప్పయ్య మౌనము భేదించుచు నిట్లనెను: "ఈ వార్ధక్యమునఁగూడ యుద్ధములలోఁ బాల్గొనుట యనివార్యమగుచున్నది. తుదకు యుద్ధరంగమే మరణశయ్యయగునేమో యను సంశయము గలుగుచున్నది. నూతనముగ నిర్మితమగుచున్న దేవతాయతనమును నీ స్వాధీనము జేయ సంకల్పించితిని. స్వామివారికి నిత్యపూజ యందుగాని, నైవేద్యములందుగాని, యుత్సవములందుగాని యెట్టిలోటు రానీయకుము. ఇంక మఱేమియు నీకుఁ జెప్ప నవసరము లేదనుకొందును."

మఱునాఁటి యుదయమున దళవాయి శకటారూఢుఁడై తిరుమలేంద్రుని సభకు వెడలెను నాయకుఁడు మంత్రులతోను, సైన్యాధిపతులతోను సమాలోచనము చేయుచుండెను రామప్పయ్యను జూడఁగనే వారికి సెలవిచ్చి పంపి తిరుమలేంద్రుఁ డాతనితో రహస్యమందిరమున కరిగెను సేనాపతుల నిర్లక్ష్యమునుగూర్చి ప్రస్తావించుచు నాయకేంద్రుఁడు "ప్రస్తుతము మనము రాఘునాథపురముపై దండువెడలుట లాభకారిగానుండఁజాలదేమో!" యనెను రామప్పయ్య నిశ్చలభావ ముట్టిపడ "కాని మనకు యుద్ధము తప్ప జగ్గైకదేవుని పట్ల వేఱు సాధనమేదియు లేదు ఎన్నిమార్లు దూతల పంపినను నాతఁడు సరియగు ప్రత్యుత్తర మిచ్చుట లేదు పైఁగాఁ దెనుఁగువారు మహావీరుల నెంతమాత్రము ప్రతిఘటింపలేని గర్వోక్తు లాడుచున్నట్లు తెలియుచున్నది" అనెను

తిరుమలశౌరిముఖ మెఱ్ఱవాఱెను "జగ్గైకదేవసేనపతిఁ దాన శాస్తి చేయవలయును పూర్వము సింహళదేశమును జయించినది తెనుఁగువీరులే యన్న విషయ మాతఁడు మఱచినాఁడేమో ఈ మఱవరాదు' దేశరక్షణకై నియోగింపఁబడినవారు ఈనాఁడు 'మేఁకపోతుకు చిక్కని మీసము వచ్చె' నన్నట్లు వీరు గొప్ప వీరులైనారు' అనెను

"అదే ప్రభూ నేనుగూడ విన్నవించునది! సేనాపతి గర్వ మణఁచుట మన ప్రధానకర్తవ్యము అంతేకాక

సముద్రతీరప్రదేశములందు పాశ్చాత్యవ్యాపారులు కర్మాగారముల నిర్మించుకొనియున్నారు తమ వ్యాపారముతోఁ దనివిసనక వారు రాజకీయములందు జోక్యము గలిగించుకొని విశేషాధికారము చెలాయించుచున్నారు సేతుపతికి వారు మిత్రులని వినికిడి ఈ యుద్ధముతో వారినికూడ మన యధికారమును స్వీకరించునట్లు గావించవచ్చును దైవ మనుకూలించిన 'ఏకక్రియా ద్వ్యర్థకరీ' యన్నట్లు రెండు కార్యములు నెఱవేఱును" అని రామప్పయ్య తిరుమలశౌరి మాటలను సమర్థించెను

తిరుమలేంద్రుఁడు సేతుపతిపై దండ వెడలుట కాజ్ఞ యిచ్చెను రామప్పయ్య సైన్యాధిపత్యమున కొప్పుకొనెను.

ఇంతలో దౌవారికుఁ డొకఁ డేతెంచి, జయాభివాదన మొనర్చి "రామనాథపురమును బాలించు జయైకదేవ సేతుపతి కనిష్ఠసోదరుఁడు తంబిదొర వచ్చియున్నాఁ" డని నివేదించెను తిరుమలశౌరి యాశ్చర్యమును బ్రకటించుచు "తంబిరాకకు కారణ మేమైయుండునో?" అని దళవాయినిఁ జూచెను

తంబిని లోనఁ బ్రవేశపెట్టవలసినదని రాజాజ్ఞ యాయెను భటులు తంబిని సభాంగణమునకుఁ దోడ్తెచ్చిరి. దళవాయి కెడమవైపున కొంతదూరమున నున్న యున్నతాసనమున నతఁ డాసీనుఁడయ్యెను. కుశలప్రశ్నల పిమ్మట దళవాయి రామనాథపురవిషయములఁగూర్చి ప్రశ్నింప నాతఁ డిట్లు నుడివెను

"మా యన్నగారు సేతుపతులైనప్పటినుండి తమకు సరిగా కప్పము చెల్లింపని విషయము తమ రెఱిఁగినదే. వారికి తన్ను మించిన యోధుఁడు లేఁడన్న గర్వము చాల గలదు. ఇంకొక ముఖ్యవిషయ మీ సందర్భమునఁ దమకు నివేదింపఁదలఁచి నేను తమ దర్శనమునకు వచ్చితిని. మా యన్నగారికి పుత్రసంతానము లేదు. కూఁతుపై నాతని కభిమాన ముండవచ్చును. కాని స్త్రీకరగతరాజ్య మెంత కాలము నిలువఁగలదు? నాపై వారి కేలనో విముఖత యేర్పడినది. వన్నిదొర యను వీరునకు తన కుమార్తె నిచ్చి వివాహ మొనర్చియున్నాఁడు. మా యన్నగారి ఆటల నరికట్టువారు లేరు. తమ రనుగ్రహించినఁగాని నా కన్యాయము తప్పదు."

"ఈవిషయమై మేము కొంత విచారింపవలసియున్నది. ఏపక్షమున న్యాయమున్న నావైపువారికి మా సాయము తప్పక లభింపఁగలదు" అని తిరుమలేంద్రుఁ డనెను.

తంబి వెడలినతర్వాత రాజు దళవాయినిజూచి "వీఁడు మోసగాఁడు కాఁడుకదా?" అనెను.

దళవాయి మందహాసముతో "ఏమో! మఱువల మర్మము లాస్మరహరునకే తెలియవలెను. కాని శరణార్థియై వచ్చినవానిని త్రోసిపుచ్చుట మధురనాయకుల చరిత్రకు క్రొత్తవిషయము" అనెను.

యుద్ధసన్నాహము

రామప్పయ్య తన యన్నయగు వైద్యనాథయ్యను సందర్శించెను. జగ్గైకసేతుపతితో యుద్ధము చేయఁబోవు ననుజుని నాతఁడు మనసార దీవించెను. "తెలుఁగువారు జగదేకవీరులని దేశదేశాలవారు తెలిసికొనునటులఁ జేయుట, దళవాయిపదవిని నిర్వహించుట నీ విధి. జయశ్రీ నిన్ను తప్పక వరించునటుల మీనాక్షీసుందరేశ్వరు లనుగ్రహింతురుగాక!" యనెను.

రామప్పయ్య మీనాక్షియాలయమున కరిగెను. రంగయ్యనాయఁడును, అల్లుఁడు శివరామయ్యయు నాతని ననుసరించిరి. దేవాలయాధికారు లాతనికి స్వాగత మొసఁగిరి. దేవి కంఠసీమ నలంకరించిన పుష్పహారములలోఁ గొన్నింటిని దీసి రామప్పయ్య రంగయ్యనాయకులకు వేసిరి. తీర్థ ప్రసాదాముల స్వీకరించి వారు రాచనగరున కరుదెంచిరి.

నిండుసభలో తిరుమలేంద్రుని యభీష్టానుసారము రంగయ్యనాయఁడు సభాసదులకు సేతుపతులతో జరుగనున్న యుద్ధమునుగూర్చి వివరించి చెప్పెను. మఱునాఁటి యుదయమున సముచితసైన్యసన్నాహముతో దళవాయి ప్రధాని రామప్పయ్య రామనాథపురమునకుఁ దరలుచున్నాఁడను వార్త విని జయజయధ్వానములతో సభాభవనము మాఱు మ్రోఁగెను.

పల్లకిలో రామప్పయ్య, ఆతని కిరువైపుల చతురంగ బలములతోడ రంగయ్యనాయఁడు, శివరామయ్య

కొండప్పయ్య మొదలగు వీరులు కొందఱు పాళెగాడ్లుండిరి. మధ్యమార్గమున నచ్చటచ్చట మజిలీలు చేసికొనుచు మూఁడవనాఁడు మధురసైన్యములు రామనాథపురమును చేరెను. అప్పటికప్పుడు శిబిరములు నిర్మింపఁబడెను. ఆహవశంఖములు పూరించఁబడెను. రణభేరులు మ్రోఁగింపఁబడెను. పాండ్య మండలాధిపుని సైన్యములు రామనాథపురముపై దండెత్తి నున్నవని మధురవీరులు ప్రకటించిరి ప్రచ్ఛన్నవేష ధారులైయున్న సేతుపతిచారులు శరవేగమునఁ జని జడైకసేతుపతి కీ వృత్తాంతము నివేదించిరి

జడైకదేవుఁడు వికృతాట్టహాసము చేసెను. " 'కాఁగల పని గంధర్వులు చేసినారు' అన్నట్లు మధురవారు నాకు మంచియే యొనర్చినారు. ఈ ముసుఁగులో గ్రద్దలాట యొకనాఁడు ముగియవలసినదేకదా! రామప్పయ్య తన కులగోత్రములను మఱచెనేమో! శాస్త్రమునుబట్టి బాప నయ్యకు శస్త్రము చేతికి వచ్చినంతనే యొడలు తెలియుట లేదు 'సాదుకోవఁ దల పొలాన నిలవ' దను మాట ఎఱుఁగఁడేమో!" అనుచు సేతుపతి మంత్రులను, సైనికో ద్యోగులను కలసి మంతనమాడెను. అల్లుఁడు వన్నిదొరను చూడఁగనే సేతుపతి యుత్సాహము ద్విగుణీకృత మయ్యెను. గంభీరస్వరమున, తా నెంతమాత్రము తిరుమలశౌరికి కప్పము చెల్లింపననియు, యుద్ధము జరుగుట తమకు లాభదాయకమేయనియు సేతుపతి తన నిశ్చితాభిప్రాయ మును దెలిపెను. ఆ సందర్భమున యుద్ధ మెంతమాత్రము

శ్రేయోదాయకము కాఁజాలదను నొక వృద్ధబ్రాహ్మణుని శాంతవాక్యము లాసభికులకు రుచింపవయ్యెను జనైక సేతుపతితండ్రి కిట్టాన్ సేతుపతికాలమునుండి యీ బ్రాహ్మణుఁడు రామేశ్వరాలయమున నర్చకుఁడుగానుండెను. తన మాటలను లెక్కచేయమిని గ్రహించి యాతఁడు "మదాంధులకు హితవచనములు రుచించునా!" అని గొణఁగికొనుచు నచటినుండి వెళ్లిపోయెను. నిండుసభనుండి వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు వెడలిపోవుట సేతుపతికపశకునముగాఁదోఁచెను. కాని యావేశపూరితుఁడై యున్నందున తన్ను ప్రతిఘటించు వ్యక్తి తన యెదుట లేకుండుటయే శ్రేయస్కరమని సమాధానపడెను.

సేతుపతిహృదయాందోళనను గ్రహించిన వన్నిదొర మేఘగంభీరనిస్వనమున మఱవవీరుల యప్రతిమాన పరాక్రమమును, తెలుఁగువీరుల యారంభశూరత్వమును, రామప్పయ్యవార్ధక్యమును గోరంతలు కొండంతలుగా వర్ణించి, స్వాతంత్ర్యేచ్ఛ ప్రతిప్రాణిసహజధర్మమని, అట్టియెడ మధురవారు తమ యధికారమునకు లోఁబడి కప్పమును చెల్లింపుమనుట యన్యాయ్యమని, దండెత్తివచ్చిన శత్రువుల బారినుండి దేశమును కాపాడుకొనుట ప్రతివీరుని విధ్యుక్తధర్మమని, ఈ యుద్ధమున న్యాయము తనవైపే యున్నందున రామనాథస్వామి యనుగ్రహించుట తథ్యమని యుపన్యసించెను. సభ్యుల హర్షధ్వానములు మిన్నుముట్టెను. సేతుపతికి చెప్పఁగలవికాని సంతోషము కలిగెను. వన్నిదొర

వీరుఁడేకాక విద్వాంసుఁడుగూడ ననుట ప్రత్యక్షముగా నిరూపింపఁబడుట సేతుపతిని హర్షాంబుధిలో ముంచివేసెను. వన్నిదొరను వేనోళ్లఁ బొగడి సేతుపతి యాతని యుద్ధసన్నాహము స్వయముగాఁ జూడవలసినదని యాదేశించెను. తత్క్షణమే బుడతకీచుల సైన్యాధిపతికి, కొచ్చిన్ జమోరినునకు సాయము చేయవలసినదిగా లేఖలు వ్రాయవలసినదని యాజ్ఞ నొసఁగెను. సైనికోద్యోగులతో "మీ పరాక్రమమును పరీక్షించు సమయ మరుదెంచినది. 'గోరంత యాలస్యంబునఁ గొండంత ప్రయోజనము దప్పు' నని వినరా! ఇఁక జాగుసేయకుఁడు" అని హెచ్చరించి యంతిపురమున కరిగెను.

తొలి విజయము

వన్నిదొర సమరసన్నాహములో నిమగ్నుఁడయ్యెను. మఱవసేనలను కొన్ని భాగములుగా విభజించి ప్రత్యేక దండనాథుల యాధిపత్యమున నుంచెను. బుడతకీచులు, కొచ్చినువారు సేతుపతికి సాహాయ్యము చేయసమ్మతించిరి. సింహళమునుండి కొంతసైన్యము వచ్చిచేరెను. వన్నిదొరకు యుద్ధప్రయత్నములవలన నూపిరియాడుట లేదు. వర్ధనిదేవితో మాటలాడుటకుఁగూడ నతనికి వ్యవధి లేకుండెను. వన్నిదొర కొంతసైన్యమును పొగలూరుదుర్గమున సిద్ధముగా నుంచెను.

రామప్పయ్యకు వేగులవాండ్రు సేతుపతి యుద్ధప్రయత్నములనుగూర్చి తెలియఁజేసిరి. వెంటనే పాళెపుదొరలతోను,

శివరామయ్య రంగయ్యనాయకాదులతోను సంప్రదించి సైన్యమును మానామధురనుండి పాగలూరుకోటకుఁ దరలించెను మధురవీరు లాదుర్గమును ముట్టడించిరి అతఃపూర్వము నిశ్శబ్దమైయున్న యా పరిసరప్రదేశము ఫిరంగుల మ్రోఁతలతో, నేనుఁగుల ఘీంకృతులతో, సైనికుల హాహాకారములతో, గుఱ్ఱపు డెక్కల చప్పుళ్లతో నిండిపోయెను దుర్గమును మధురవీరులు మహోత్సాహముతోఁ దాఁటి రామప్పయ్య వ్యూహరచనా కౌశలమువల్లను, మధురవీరుల శౌర్యమువల్లను పాగలూరుకోటపై మధురవారి జయపతాక యెగిరినది చేజిక్కిన కోటచుట్టు శిబిరమును రచించుకొని మధురవీరులు శత్రువుల సమరసన్నాహమును గమనించుచుండిరి

పాగలూరి యాక్రమణ విషయము జడైక సేతుపతికి తెలియవచ్చెను అతని మొగమున విషాదచ్ఛాయలఁగాంచి అల్లఁ డలజడిపడెను తోడనే సైన్యాధిపతులతో మంతనమాడెను ఆ సమాలోచనఫలితముగా సేతుపతిసైన్యములు పాంబన్ కాలువను దాఁటి రామేశ్వరమునకు తరలింపఁబడెను బుడతకీచులు, సింహళవీరులు, కొచ్చిన్ వారలును నచ్చటనే చేరియుండిరి రామనాథపురమునుండి జడైక సేతుపతి సపరివారముగా వేంచేసెను ఒకచో గుమిగూడియున్న సైన్యమును జూడఁగనే సేతుపతి కుత్సాహ మినుమడించెను తనకు సహాయులై వచ్చిన పాశ్చాత్యవీరులను ప్రశంసించెను "వీరులారా, యుద్ధసమయములం దుత్సాహము, శౌర్యముతోపాటు యుక్తికూడ నావశ్యకమనుట

మీకు తెలిసినదే. కావుననే దండెత్తివచ్చిన శత్రువు నేను కొనగ మనమిచ్చుట వేచియుండుట జరిగినది. రామప్పయ్య సైన్యము పాంబన్ కాలువను దాటవలయునుగదా! ఇంతకు మీకు సమయము వచ్చిన వెనుదీయరని నాదృఢవిశ్వాసము" అని చెప్పెను.

జనైకసేతుపతి మాటలు మఱవ వీరులను సంతోషపఱచెను. కొందఱు "అయ్యో! రామప్పయ్య మఱలి పోవునేమో! మా చేతుల తీట తీఱుట యెట్లు"ని విచారించిరి. మఱికొందఱు "శత్రువీరులను చీల్చిచెండాడినఁగాని మాకు తృప్తి కలుగదు. రామప్పయ్యను పరలోకమున కంపెదము" అని యార్భాటములు చేయసాగిరి.

పిదప సేతుపతి యల్లునిగూడి రామేశ్వరమందలి రామనాథుని సేవించెను. వారికి కోవెలయధికారులు స్వాగతమొసఁగిరి. స్వామివారికి నర్చనాదులు జరుపఁబడెను. ఆలయమున నొకభాగమునుండి వేదఘోష వినవచ్చుచుండెను. సేతుపతి ప్రసాదమును గైకొని వేయికాళ్ళ మండపమున విశ్రమించెను.

వన్నిదొర యంతఃపురాభిముఖుఁడై చనెను. వర్ధని దేవి యాతని కొఱకెదురుచూచుచుండెను. కడచిన కొన్ని దినములనుండి కానరాని సంతృప్తిని భర్తమొగమునం దామె గమనించెను. మందస్మితము దొలుకాడ నామె యాతని ననుసరించుచు నభ్యంతరమందిరములోని కరిగెను.

పాంబనుపై ఆనకట్ట

సేతుపతి సర్వసైన్యముతో రామేశ్వరమున విడిసి యున్నాఁడన్నవార్త రామప్పయ్యకుఁ దెలియవచ్చెను. "యుద్ధము చేయక, సేతుపతిగర్వ మణఁచక మధుర కేమని మరలుదము? లేదా ఎన్నాళ్లిచ్చట వేచియుండఁ గలము? కావున శత్రువున్నచోటి కరుగుటయే కర్తవ్యము" అని రామప్పయ్య సైనికులతో నుడివెను. రంగయ్య నాయకుఁడు, శివరామయ్యయు నతనితో నేకీభవించిరి. "కాని పాంబనుకాలువను దాఁటుట యెట్లు? దాఁటక శత్రువును గలియుట యెట్లు? కావున పాంబన్ కాలువపై సేతువు నిర్మింపవలసినదే. ఆపని సులభసాధ్యమైనది కాదు. కాని గత్యంతర మేమున్నది?" అని రామప్పయ్య నుడివెను. "తెలుఁగువా రారంభశూరులని యిదివఱకే యొక యపవాదున్నది. ఇప్పుడు మనము మధురకు మఱలిన నది సత్యము కాఁగలదు. మానవశక్తికి మించిన కార్యమేదియు లేదు. పురుషప్రయత్న మెచ్చట సంపూర్ణముగా నుండునో యట భగవంతుని సాహాయ్యము తప్పక లభించును. కావున మన శస్త్రాస్త్రముల నటుంచి, పారలను, గడ్డపారలను చేపట్టి పాంబనుకాలువను తరించు ప్రయత్నమునకు గడంగుదము" అని పలికెను.

రామప్పయ్య యాజ్ఞ శిరసావహింపఁబడెను. పాంబను కాలువపై నానకట్టకు దళవాయి స్వయముగా శంకుస్థాపన చేసెను. మధురవీరు లుత్సాహముతో రాళ్ళను ప్రోగుచేసి

సేతుబంధనకుఁ గడంగిరి. ఒడలు వంచి రాత్రియనక పగలనక, యెండనక వాననక మధుర సైనికులు వారము దినములలో ఘనవిధముగా సేతునిర్మాణమును బూర్తిగావించిరి. రామప్పయ్య సంతోషమునకు మేర లేకుండెను. ఉత్సాహ సంతతులు, ప్రభుభక్తిపరాయణులు నగు జనులుండ సాధింపరాని కార్య మేమియు నుండదని యాతఁడు ప్రయత్నముగాఁ బలికెను. శివరామయ్య మామగారి పూనికను ప్రశంసించెను. "పట్టుదలయే ప్రతికార్యమునకు ముఖ్య"మని రంగయ్యనాయకుఁ డనెను.

"ఆనాఁడు శ్రీరామచంద్రుఁడు సేతుబంధన మొనర్చి వారిధి దాఁటి రావణుని మద మణఁచెను. ఈనాఁడు దళవాయి రామప్పయ్య పాంబనుకాలువపై సేతువును నిర్మించినాఁడు. ఇఁక సేతుపతిమద మణఁచఁగలఁడు." అని పాళెగార్లు ప్రశంసించిరి.

ఈ విషయము నెఱిఁగిన జడైకదేవసేతుపతికి విషాద సంభ్రమాశ్చర్యములు కలిగెను. "తెలుఁగువారి కింత కార్యదీక్ష యుండునని నేననుకొనలేదు. రామప్పయ్య యెట్టైనను మనల నెదుర్కొన నుద్దేశించినట్లున్నది. అనతికాలములో పాంబనుపై నానకట్ట నిర్మించుటయే యతని కార్యదీక్షకు తార్కాణమగుచున్నది." అను మామగారి మాటల కడ్డువచ్చి వన్నిదార "ఇంతమాత్రమునకే జడిసిన నెట్లు? గొప్పవారిని డీకొనినప్పుడేగదా మన ప్రతిభ వ్యక్తమగుట కవకాశము లభించుట!" అనెను.

సంకులసమరము

యుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను. మధురవీరులు, మఱవీరులు నొకరినొకరెదుర్కొనిరి. ఘోరయుద్ధము జరిగెను మఱవవీరుల పరాక్రమమునకు రంగయ్యనాయఁడు, శ్రీరామయ్య ముక్కుమీఁద వ్రేలిడుకొనిరి. నాలుగురోజు లెడతెగని యుద్ధము జరిగెను. సైనికు లెందఱో వీరస్వర్గ మలంకరించిరి. రామప్పయ్య ప్రతిదినమును యుద్ధసమాచారములను తిరుమలేంద్రునకు రహస్యచారుల మూలమున నివేదించుచుండెను. ఐదవనాఁటి యుద్ధము బహుతీవ్రముగా నుండెను. రంగయ్యనాయని యాధ్యక్ష్యమున మధురవీరు లనన్య పరాక్రమమును ప్రదర్శించుచుండిరి. ఇంతలో జగదేకదేవుఁడే స్వయముగా యుద్ధభూమి కరుదెంచెను. ఈ విషయ మెఱింగి రామప్పయ్యయుఁ దన సైనికుల కుద్బోధవాక్యము లుపదేశించుచు రణరంగమున నడుగిడెను. ఉభయసైన్యములు పరస్పర విజయాకాంక్షములై ప్రాణములను లెక్కసేయక పోరుచుండెను. తెఱపిలేక సాయంకాలమగువఱకు యుద్ధమట్లు సాగుచునే యుండెను. చీఁకటిపడువేళకు యుద్ధము విరమింపఁబడెను. రామప్పయ్యకు బలమైన గాయములు తగిలియుండెను. రంగయ్యనాయఁడుకూడ అలసియుండెను.

ఆనాఁడు వన్నిదొరను రామప్పయ్యయు, రంగయ్యనాయకుఁడును కలసి ప్రతిఘటించిరి. పసిగొన్న వ్యాఘ్రమువలె వన్నిదొర వారిపైఁ బడెను. భయంకరమగు నాసందడికయ్యమున నొడలెఱుఁగక యా వీరవతంసులు పోరుచుండిరి.

...క దేవుని శివరామయ్య యెదుర్కొనెను. వన్నిదొరతో
న్న మఱవ సైన్యాధిపతి దురదృష్ట వశమున తొలుతనే
...పోయెను. ఒంటరిగా నున్నను వన్నిదొర శత్రులకు బహు
...పముల గోచరించుచు వారిని నుగ్గునుగ్గు చేయుచుండెను.
దేమి ప్రారబ్ధమో! వన్నిదొరకు తోడెవ్వరును రారైరి.
సిద్ధిగన్న పేరుఁడగుటచే నాతఁడానాటి సవ్యసాచివలె
...గయ్యనాయనికి, రామప్పయ్యకు బదులు చెప్పుచుండెను.
...క్తము కాఱుచున్నను లెక్కచేయక యా వీరుఁడట్లే
...ర్యాస్తమయమువఱకు పోరెను. కాని తర్వాత
...ర్ఛిల్లెను. జగ్గైకసేతుపతి కప్పటికిఁగాని తన యల్లుని
...ంపు రాలేదు. వచ్చి చూచునప్పటి కాతనికి భయము
...రిగెను. వెంటనే వైద్యుల రావించెను. వన్నిదొరను అంతి
...రమునకుఁ గొంపోయిరి. పరిస్థితి చాల విషమముగా నున్న
ని వైద్యులు విన్నవించిరి. వర్ధనీదేవి కనులనుండి యశ్రు
...వాహము ధారాపాతముగాఁ గురియుచుండుటను జగ్గైక
...తుపతి చూడలేకపోయెను. వెఱ్ఱివానివలె నిటునటు
...రుగెత్తెను. కుమార్తెకు ధైర్యము చెప్పెనుగాని యతని
...నము కల్లోలితమైయుండెను. తన కొమార్తె సౌభాగ్యము
...కై యిలువేల్పగు రామనాధస్వామిని ప్రార్థించెను. ఆరాత్రి
...తుపతి యంతిపురమున నెవ్వరు ఱెప్పవాల్చలేదు.

పరిస్థితులనుబట్టి మానవులు మాఱినను ప్రకృతి మాత్ర మెన్నఁడు తన సహజధర్మమును వీడదుగదా! తొలి కోడి కూసెను. తెరలు తెరలుగ కాంతిరేఖలు వచ్చుచుండెను.

పక్షుల కిలకిలారవములు వినవచ్చెను. తూర్పుకొండపై గా భానుఁ డుదయించెను. వన్నిదొర కింకను ప్రజ్ఞ రాలేదు. సైన్యముల ముఖములందు నిరుత్సాహము ప్రకటితమగుచుండెను. వర్ధని వదన మప్పుడే యారిపోనున్న దీపకళికవలె నిస్తేజముగానుండెను. నూనె లేకున్న దీపము కొడిగట్టి గప్పుకొన్నట్లామె పరిస్థితియు నుండెను. వన్నిదొర తన కింక దక్కఁదా! ఆతనితోడి కాఁపురము మూన్నాళ్ళ ముచ్చటే కానున్నదా! ఇఁక తన జీవితమునకు వెలుఁగిచ్చువా రెవ్వరు? ఇట్టి యాలోచన లామెను ముంచివేసెను. ఆమె యాఁడేప్పు తెగల నడుమ కారుమబ్బుల మధ్య తళుక్కొత్తు తటిల్లతవలె గోచరించుచుండెను. పరాపరుల కామెపై జాలి గలుగుచుండెను. జయైక సేతుపతి వెఱ్ఱివానివలె హాహాకారములు చేయుచుండెను. "ఎన్ని యుద్ధములు చేయలేదు! ఎందఱు మరణించలేదు! కాని వన్నిదొరా! తనకు జీవగఱ్ఱయైన వర్ధని సౌభాగ్యజ్యోతి ఆరిపోవుచున్నదన్న తాను బ్రతికి యేమి ప్రయోజనము?" అని విలపించుచుండెను. ఇంతలో నాడిని పరీక్షించుచుండిన వైద్యు పెదవివిఱిచెను. ఒక్కపెట్టున నార్తనాదములు వినవచ్చెను. వన్నిదొర వీరుల స్థిరావాసమున కరిగెను. సూర్యుఁడు సంపూర్ణముగాఁ గానవచ్చెను. వర్ధని జీవితభానుఁ డస్తమించెను. "ఏమి కాలవైపరీత్యము! ఇరువదియేండ్లకే నీకు నూఱేండ్లు నిండినవా!" యని సేతుపతి దుఃఖాతిశయమున పెనుకేక లిడుచుండెను. వర్ధని గళము రుద్ధమయ్యెను. నోటినుండి మాట వెడలకుండెను. కన్నీరుమాత్ర మామెకు తెలియకయే వఱదగట్టుచుండెను.

దృశ్యము శత్రువుల హృదయములనుగూడ కదల్చివైచు
యుండెను.

లోకవృత్తమే విచిత్రమైనది. బొందిలో ప్రాణము
న్నంతవఱకు మానవులు తమకన్న మిన్నలు లేరని
వీగుచుందురు. ఎంతటివారలైనను ఆ గుటికెడు ప్రాణ
లు పోయినతర్వాత నస్పృశ్యమగు హేయవస్తువుగా
యును. ఇఁక జనావాసమున నాతనికి స్థాన మేది!

వన్నిదొర యంత్యక్రియలకై రాజపురోహితులు
మును సిద్ధముచేసిరి. వర్ధని కొంతసేపటి కచ్చటి
తెంచెను. సేతుపతి యామెను గాఁగలించుకొని పల
చెను. వర్ధని యేమో మాటాడ సంకల్పించెను. కాని
ఃఖభారముచే నామె పలుకలేకపోయెను. భయంకరమగు
బ్ద మా ప్రదేశము నావరించెను. వర్ధని సేతుపతిని
చి "నాయనా! నాభర్తతో సహగమన మొనర్చుటయే
తుదికోర్కె" అని ప్రార్థించెను. "తల్లీ! వద్దు! నా
దుట నా తపఃఫలము భస్మమగుట నేను జూడలేను"
సేతుపతి బోమ్మ్మ బామకొనెను. వర్ధని దృఢ నిశ్చయ
న కాతఁడు పెదవి గదపలేకపోయెను. రామనాథస్వామిని
దివాఱుగా సేవించి భర్తశవము ననుసరించి వర్ధని
శానమున కేగినది. ఆ దృశ్యమును జూచి కంట తడి
టనివా రుండరు. వన్నిదొర దంపతుల నొకటి చేసిన
వ్యవాహనుఁ డా పూతచరిత్రులఁ దనలో లీనముఁ జేసి
నెను.

జడైక సేతుపతి యింటికి మఱలెను. ఈ యపారదుఃఖ మాతనికి జీవితముపైఁగల యాశను పోఁగొట్టెను. సైనికాగారమునకు వెళ్ళి యుద్ధమునకు సన్నద్ధులు కావలసినదని మఱవవీరుల కాజ్ఞయిచ్చెను. తానును శస్త్రసన్నద్ధుఁడై రణరంగమునకు తరలెను. సేతుపతి ప్రవర్తన సైనికుల కాశ్చర్యము కలిగించెను. "వన్నిదారను బలిగొన్న రామప్పయ్యను, అతని సైన్యమును బలిగొన్నఁగాని నాకు తృప్తిలేదు" అని సేతుపతి శత్రువులపై కుఱికెను. నాఁడు రామప్పయ్య యుద్ధమునకు రాలేదు. సేతుపతి కన్నులాతని కొఱకై వెదకెను. "ఎక్కడ మీ దళవాయి! నా అల్లుని పొట్టఁబెట్టుకొన్న ఆ రాక్షసుఁ డేఁడీ!" అని సేతుపతి యఱచుచుండెను. జడైకదేవుని కోపమునకు పలువురు మధుర సైనికు లాహుతియైరి. సాయంసమయ మయ్యెను. సేతుపతి "రామప్పయ్య కన్పింపఁడేమి? కన్పింపఁడేమి!" అనుచు యుద్ధభూమినుండి మఱలెను.

మరుసటిదినము ప్రాతఃకాలముననే సమరము ప్రారంభమయ్యెను. వైరిసైన్యమునందు రామప్పయ్యను జూడఁగనే సేతుపతి కొడలు తెలియదయ్యెను. ఒక్కపెట్టున తన హస్తమందలి ఖడ్గము నాతనిపై విసరెను. ఇంతకు ముందే నీరసించియుండిన రామప్పయ్య నా యాఘాతము కూలఁద్రోసెను. అతనిని శిబిరమునకుఁ గొంపోయిరి. వైద్యులు చికిత్స చేయఁగడంగిరి.

ఇంతలో నిక్కడ జడైక దేవుని మధురవీరులు బంధిం
ఇఁక నేమున్నది? సేతుపతి బందీయైన వృత్తాంతము
పోకిన వెంటనే బుడతకీచులు పలాయితులైరి. మధుర
లు విజయభేరి మ్రోగించిరి. కాని శిబిరమున రామప్పయ్య
ంతిమావస్థలో నుండెను. ఈ విషయమును దెలిసి శివ
మయ్య, రంగయ్యనాయుడు మున్నగువారు ఖిన్నులైరి.
ధుర వీరులు రామప్పయ్యచుట్టు గుమిగూడిరి. రామప్పయ్య
ముడు శివరామయ్య చొక్కయు, రంగయ్య నాయుని
క్కయు చేతులు కలుపుచు, "నన్నుగురించి విచారింప
ము. జడైక దేవుని జయించి జయశ్రీని తిరుమలేంద్రుని
ప్పుడు. తలపెట్టిన కార్యము కొనసాగింపవలయును
నా!" అనునంతలో జడైక దేవుడు బంధితుడయ్యెనను
త్తాంతము విననయ్యెను.

రామప్పయ్య "నా మనము తృప్తినందినది."
నుచుఁ బ్రాణములు వదలెను.

"మా యేడుగడ యస్తమించెను" అని మధుర
యోధులు విలపించిరి. తిరుమలేంద్రు నెల్లి దర్శించని
ంగయ్యనాయుడు విచారించెను. దుఃఖము మధురవీరులను
ముంచివేసెను. ఎచ్చటచూచినను రోదనముతప్ప మరేమియు
వరాదయ్యెను. రామేశ్వరమునందే రామప్పయ్యకుఁ బార
లౌకిక క్రియలను శివరామయ్య యథావిధిగ నిర్వర్తించెను.
మధురవీరులు జడైక దేవుని సంహరింతుమని యుద్రేకమును
ప్రకటింపసాగిరి. బందీగా తిరుమలేంద్రున కర్పించుట మే

మేలని రంగయ్యనాయఁడు సలహాయిచ్చెను. మఱునాఁడు మధురానగరమునకు ప్రయాణమని చాటింపఁబడెను. ఇంతలో బంధితుఁడు కానవచ్చుటలేదని సైనికులు తెలియఁ జేసిరి. కాగడాలను వెలిఁగించి నలుమూలల వెదకసాగిరి. కాని జగ్జైక సేతుపతి యెచ్చటను గానరాలేదు. తిరుమలేంద్రుని నెట్లు దర్శింతుమా యని కలవరపడుచున్న శివరామయ్య కీశత్రుపలాయనము మఱింత బాధకలిగించెను. కింకర్తవ్యతా మూఢుఁడై యిటునటు ఆరాత్రి యంతయుఁ బచారు చేసెను. మఱునాఁడు సర్వపాపహరమగు నా సేతుతీర్థమున స్నానము చేసిన త్తముని బయలుదేఱెను. అచ్చట జనులు గుంపులుగూడి యుండిరి. వారిని విచారింపఁగా సేతుపతి సముద్రమున నుఱికి ప్రాణత్యాగమొనర్చుకొనెనని కొందఱు, ముత్యపుచిప్పల నేఱు సీఁతగాం డ్రా శవమును తీరమును జేర్చిరని కొందఱును తెలిపిరి.

స్మృతిచిహ్నము

సేతుపతిని జయించిన వృత్తాంతమును, రాయప్పయ్య మరణమును తిరుమలశౌరినాయనయ్యకుఁ దెలిపెను. ఒకవైపు సేతుపతివంటి వీరునిపై విజయము సాధించితి మన్న సంతోషము, మఱియొకవైపు తనకు తండ్రివలె సర్వకార్యముల నిర్వహించు ప్రధాని, దళవాయిఁ గోల్పోతి మన్న దుఃఖము నతనిఁ గలఁచివేసెను.

చైత్రయాత్ర సలిపి విజయోన్ముఖులైన వీరవతంసులకు మధురనాయకేంద్రుఁ డెదురేగెను. కన్నీరు మున్నీరుగా

వారలకు స్వాగత మొసఁగెను. అతనివెంట రామప్పయ్య జ్యేష్ఠసోదరుఁడు వైద్యనాథయ్యయు నుండెను. "విధి బలీయ" మని యెవ రెంత చెప్పినను తిరుమలశౌరి దుఃఖ మాఁగకుండెను. రంగయ్యనాయఁడును, శివరామయ్యయు నధోముఖులై యుండిరి. తిరుమలశౌరి వారలఁ గౌఁగ లించుకొని విలపించెను. ఇంతలో నాతని కనులముందు రామప్పయ్యమూర్తి గోచరించిన ట్లొక యనుభూతి కలి గెను. "ఏకసత్యమే మీ నాయకరాజులయం దున్నచో మిమ్ము మార్కొనువా రెవ్వ" రను దళవాయిప్రధానిమాటలు స్ఫురణకు వచ్చెను. తిరుమలశౌరి కనులను దుడుచుకొనెను. చూపరుల కాతని నయనములలో నేదో దివ్యతేజస్సు గోచ రించెను. అతఁడు శివరామయ్యను, రంగయ్యనాయని, యుద్ధమున సాహాయ్య మొనర్చిన వీరవరేణ్యుల నందఱను ప్రశంసించి యుచితరీతిని సత్కరించెను. "ఇఁక ముందుగూడ మాకు సహాయులై దేశమున శాంతిభద్రతలను సంరక్షిం పుఁడు" అని తిరుమలశౌరి వారలను గోరెను. వారలును దమ యంగీకారమును వినయపూర్వక నమస్కృతుల మూలమునఁ దెలిపిరి.

విజయభేరులు మధురాపట్టణమున మాఱుమ్రోఁగు చుండెను. తిరుమలశౌరి నాయకేంద్రుని యాజ్ఞానుసారముగా రామప్పయ్య శిలావిగ్రహము సభాభవనమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁ బడెను. చతుర్వేదిమంగలగ్రామమున రామప్పయ్య నిర్మిం చిన శివాలయమునఁగూడ శిల్పి యతని విగ్రహ మొక స్తంభమున చెక్కియుండెను.

రంగయ్యనాయనికి ప్రాణమిత్రుని యెడబాటు సమ్మెట పెట్టయ్యెను. అతఁడు వెఱ్ఱివానివలె రామప్పయ్య విగ్రహమును జూచుచు నట్లే నిశ్చేష్టుఁడగును. 'ఐకమత్యము' అని యేదో గొణఁగుకొనుచు తిరుగుచుండును. తిరుమలలోఁ రామప్పయ్య విగ్రహమునకు మ్రొక్కుచుండెడివాఁడు.

స్వయంకృషిఫలితముగా నున్నతస్థానము నాక్రమించి, చాకచక్యముతోఁ గార్యనిర్వహణ మొనర్చి, తన బహుముఖప్రతిభ ప్రకటించిన తెలుఁగు వీరుఁడు రామప్పయ్య. ఐకమత్యముతో నుండుఁ డనునది యతని యమర సందేశము.

పరస్పర విద్వేషములను మాని సామరస్యము సాధించితిమేని విశ్వమానవ సౌభ్రాత్ర మేర్పడఁగలదు. అదియే విశ్వశాంతికి కీలకమంత్రము కాఁగలదు.

రామప్పయ్యనాఁటి మధుర.

మధుర అనాదికాలమునుండియు చరిత్ర ప్రసిద్ధి చెందిన పట్టణరాజము. రెండువేల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము నుండియు నీ పట్టణ మొక రేవుగా, వ్యాపార కేంద్రముగాఁ బ్రసిద్ధికెక్కియుండినది. పూర్వపు మధుర నేఁటి మధుర కాదు. తొలుత సముద్రపుటొడ్డున నుండిన పట్టణము మునిఁగి పోయినది. మరల నొక నగరము సముద్రమునకు కొంత దూరమున నిర్మితమైనది. అదియును వారాశిని మునిఁగిన తర్వాత మఱికొంత లోభాగమున నేఁటి మధురానగర మేర్పడినది. భారతదేశములో ఆర్యావర్తమున నొక మధుర కలదు. కాని దానికి మన దక్షిణమధురకున్న చారిత్రక ప్రసిద్ధి లేదు. ఉత్తరమధుర కృష్ణావతారముతో సంబంధించినది. మోక్షదాయకములగు సప్తపురములలో రెండవదిగా నా మధుర పేర్కొనఁబడినది. కాని చారిత్రకముగా రెండువేల సంవత్సరములకు పైఁగా ప్రఖ్యాతికెక్కిన దక్షిణ మధురయే మన రామప్పయ్యకు సంబంధించినది.

మధుర వైఘైనదీతీరమున కలదు. పాండ్యరాజులకీ పట్టణము స్థిరమైన రాజధాని. 'శిలప్పదికార' మను తమిళ కావ్యములో నీపట్టణజీవిత మత్యద్భుతముగ ప్రతిబింబితమైనది. అన్యాయముగా తన భర్తకు మరణదండన విధించిన పాండ్య రాజు నెదుట సత్యమును నిరూపించి కణ్ణకి యను సాధ్వి

మధుర మండిపోవునట్లు శపించినది. తర్వాత మరల మధురా నగరము పునర్నిర్మితమైనది. పాండ్యరాజు లతి ప్రాచీన కాలమునుండి విదేశములతో వర్తకము చేయుచుండిరి. పురాతత్త్వపరిశోధకుల కీప్రదేశమున నెన్నియో విదేశీయుల ప్రాంతనాణెములు లభ్యములైనవి. ఇట్టి మధుర పాండ్య మండలమునకు రాజధానియై, పాండ్యవంశీయుల పాలనమున దివ్యశోభతోఁ దేజరిల్లినది. కాని మహమ్మదీయ సుల్తానుల దండయాత్రలు పదమూఁడు పదునాలుగు శతాబ్దములలో దక్షిణదేశమునకు ప్రాకినవి. అల్లాఉద్దీను ఖిల్జీకాలమున మాలిక్ కాఫర్ అనునతని సేనాని దేవగిరి యాదవులపై, మధుర పాండ్యులపై, ఒరంగల్లు కాకతీయులపై దండయాత్ర చేసెను. అటుతర్వాత మధురానగరము కొద్దిరోజులు సుల్తానుల పాలనలో నుండెను. విజయనగర సామ్రాజ్య సంస్థాపకులలో నొకరగు బుక్కరాయల కుమారుఁడు కంప రాయలు దక్షిణదేశ దిగ్విజయము సేయనెంచెను. మధురను సమీపించునపుడు కాయూరి గొల్లాత యొకర్తు తమ దయనీయ స్థితిని సూచించెను. కంపరాయలు మహమ్మదీయ పరిపాలన మంత మొనర్చి, పాండ్యవంశమునకుఁ జెందిన రాజకుమారుని కా రాజ్యమొసఁగి విజయనగర రాజులకు కప్పము చెల్లించు నేర్పాటుగావించెను. అప్పటినుండి పాండ్యరాజులు విజయ నగరచక్రవర్తులకు సామంతులై యుండిరి. కాని కృష్ణరాయల కాలమున దక్షిణదేశ రాజులు సరిగాఁ గప్పము చెల్లింప నందున నాతఁడు మఱియొకమాఱు దక్షిణదేశ దండయాత్ర చేయవలసివచ్చెను. కృష్ణరాయలు పూర్వ రాజవంశము

వారికిఁగాక తనచే నియమితులైన రాజప్రతినిధుల కాహా రాజ్యములను హస్తగత మొనర్చెను. వీరే కాలక్రమమున స్వతంత్రులై నాయకరాజు లనుపేర వ్యవహరింపఁబడిరి. నాయకరాజులలో తిరుమలశౌరి నాయకుఁడు క్రీస్తుశకము పదునేడవశతాబ్దము ప్రారంభమున రాజ్యమేలెను.

ఈ తెలుఁగు నాయకరాజుల కాలమున మధురలో తెలుఁగుపాట, తెలుఁగుమాట నూతనశోభతో వెలుఁగొందినవి. తెలుఁగుభాష రాజభాషయై రాజాశ్రయమున దివ్యతేజస్సు నందినది. శిల్పము, చిత్రలేఖనము మొదలగు లలితకళలు వారి కాలమున క్రొత్తఁదనమును పొందినవి. సంగీతము, కవిత్వము సరిక్రొత్త వెలుఁగులలోఁ దళతళలాడినవి. నాయకరాజులందఱు మతసహిష్ణుతను ప్రకటించిన యుదారహృదయులు. ప్రజల క్షేమమే తమ కామ్యముగా నెంచి యనవరతము పరిశ్రమించిన యశశ్శరీరులు. జీవితమే యొక కళగా నొనర్చుకొని నాయకరాజులు, ఆకాలపు ప్రజలు సార్థక జీవనములను గడపిరి. మధుర మన రామప్పయ్య నాఁటి కాలమున నొక నాగరకతాక్షేత్రము; సంస్కృతి కనికిపట్టు; లలితకళలకు పుట్టినిల్లు.

మధురలో విద్వాంసు లనేకులుండిరి. తర్కము, మీమాంసము, జ్యోతిషము—ఒక్కొక్కదానిలో నొక్కొక్కరు నిష్ణాతులై యుండిరి. వైద్యము చేయుటయే వృత్తిగా కొందఱు జీవించుచుండిరి. వివిధములగు మూలికల సేకరించి, రసాయనములు, లేహ్యములు, మాత్రలు, కుప్పికట్లు మొద

లగువానిని సిద్ధపఱచుచుండిరి. రోగులు తమ యార్థిక పరిస్థితి ననుసరించి వస్తురూపముగనో, ధనరూపముగనో వైద్యునకు ముట్టఁజెప్పుచుండిరి. ప్రజలకు శకునములపై నమ్మకము హెచ్చు. భూతవైద్యము కూడ నానాఁట ప్రబలియుండెను. గాలిసోఁకిన వ్యక్తులను గ్రామములకు వెలుపల కూర్చుండఁబెట్టి భూతవైద్యులు వేపాకుల దిగదుడుపులు, నిమ్మకాయల మంత్రింపులు జరుపుచుండిరి. మొగమున పట్టెఁడు కుంకుమ పెట్టుకొని పెద్ద పెద్ద రుద్రాక్షలను ధరించి భూతవైద్యులు దయ్యములకేకాక మానవులకు కూడ భీతిని కలిగించుచుండిరి. ప్రతిదినము భోజనమునకు ముందు కాకులకు పిండము పెట్టుట యాచారమైయుండెను. జ్యోతిష మొక కళగా కాక వృత్తిగాకూడ కొందఱవలంబించి యుండిరి. గ్రహముల స్థానముల ననుసరించి జాతక చక్రములను బట్టి భవిష్యత్తును తెలియఁ జెప్పుచుండిరి. 'గ్రామ చావడి'యందు కొందఱు గుంపులుగూడి తమ చేతులను చూపి ఫలితముల నడుగుచుండెడివారు. జ్యోతిష సాముద్రికశాస్త్రముల మూలమున కొందఱి జీవనము గడచి పోవుచుండెను. దిన వార నక్షత్ర యోగకరణములను పాటించుట ముఖ్య సాంఘికలక్షణమై యుండెను. ఆదివారము సూర్యునికి పూజలు, వ్రతములు చేయుచుండెడివారు. సోమవారము శివప్రీతికరమైనది కావున ప్రతివారు శివార్చనలను చేయుచు నక్తముండెడివారు (నక్తమనఁగా, పగలంతయు భోజనము చేయక చంద్రోదయకాలమున పారణచేయుట). మంగళవారము అంగారకుని వారము. ఎఱ్ఱని వస్తువులు, కందులు

దానము చేయుచుందురు. బుధవారము బంగారము వంటిదని మంచికార్యములను మొదలు పెట్టెడివారు. గురువారమున బృహస్పతి పూజలు జరిగెడివి. శుక్రవారమునాఁడు మీనాక్షీదేవికి ప్రత్యేకముగ అభిషేకము, పంచామృతస్నానము జరిగెడివి. భక్తులకా దేవి పవిత్రాభిషేక, మజ్జన ప్రసాదముల నిచ్చెడివారు. అర్చనలతో, అష్టోత్తర సహస్రనామార్చనలతో మీనాక్షీయాలయము ప్రాతఃకాలమునుండి మధ్యాహ్నమునకును, తర్వాత నాలుగు గంటలు మొదలు సగము రాత్రివఱకు మాఱుమ్రోఁగుచుండును. శనివారమున పీడా పరిహారముగా నవగ్రహారాధనలు జరిగెడివి.

మీనాక్షీ సుందరేశ్వరాలయ ప్రాకార పరిసరమున పువ్వుల గిడ్డంగి యొకటి యుండెడిది. రకరకముల పువ్వులు, వివిధ చిత్రవర్ణములతో, రాసులు రాసులుగా నా గిడ్డంగి యందుండెను. పూలను కట్టి యమ్ముటయే వృత్తిగాఁ గలవా రా గిడ్డంగియందు పది గంటలగుసరికి హాజరగుదురు. తమకుఁ గావలసిన పువ్వులను బుట్టలకు, గంపల కెత్తికొని వెళ్లుదురు. స్త్రీలే యెక్కువగా పువ్వులను కట్టుటయందు నిపుణలై యుండిరి. రక రకముల మాలలు కూర్చుటయందు, స్త్రీలు ధరించుట కనువగు పూలచెండ్లు కట్టుటయందు, దేవాలయము నలంకరించుటకు సరియగు పుష్పతోరణములు రచించుటయందు మధుర యువతు లతినిపుణలు. సాయంకాల మగుసరికి దేవాలయప్రాంతము పువ్వుల బుట్టలతో నిండి యుండును. కమ్మని తావు లా వైపునకు వెళ్ళుసరికే మనల

నాకర్షించును. ఉత్సవముల సమయములందు, పండుగ సమయములందు పుష్పము లమితముగా విక్రయింపఁబడును. మధుర ప్రజల లాలిత్యమున కీ పుష్ప ప్రియత్వము తార్కాణ మగుచున్నది.

దేవాలయమున కవ్వలివైపు ఒక మైలుదూరమున మేదరవాడ యుండెడిది. రకరకముల, రంగురంగుల తాటి యాకుల బుట్టలు, పెట్టెలు, సజ్జలు, చాపలు అల్లుట అక్కడివారి వృత్తి. తమ తమ గుడిసెలలో ఆకులను చీల్చుట, రంగులలో ముంచుట, వానిని అల్లుట మున్నగు కార్యములన్నియు చేయుదురు. అమ్మకమునకు దేవాలయమునకు రావలసినదే. దేవాలయము మధురలో నొక వ్యాపార కేంద్రము. ఆ చుట్టుపట్లనే దుకాణము లన్నియు నిండి యుండును. కొయ్యసామానుల యంగళ్ళు, పట్టునూలు నేత బట్టల దుకాణములు, వెండి బంగారు వస్తువుల సమ్మ కొట్లు మధురవారి పనితనమును వేనోళ్ళ చాటి చెప్పు చుండును. సాయంసమయమగుసరికి మధుర ప్రజలు సాధారణముగా చల్లని గాలికై వైఘైనది తీరమునకు వాహ్యాళి వెడలుదురు. లేదా దేవాలయమున కరుదెంచి స్వామిని సేవించి ముక్తిని, తత్ప్రాంతమున దుకాణములం దమర్పఁబడియున్న వివిధ వస్తువులను జూచి రక్తిని బడయుదురు. సాయంసమయములందే కాక ప్రాతఃకాలమున కూడ దేవాలయప్రాంతము జనసమ్మర్దసంకలితమై యుండును. సాధారణముగా భక్తిపరులు వైఘైనదియందో, లేక స్వామి

వారి పుష్కరిణియందో గ్రుంకులిడి, ధౌతపరిధానములను గట్టి స్వామిని సేవింతురు. పూజారి ప్రాతఃకాల నైవేద్యము చేసి పంచారము చేయుచుండును. కొందఱు దేవాలయపు మంటపములం దాసీనులై శాస్త్ర చర్చలు చేయుచుందురు. ప్రతి దినము రెండు పూఁటల నియతముగా బాలకులకు వేదాధ్యయన మచ్చట నేర్పఁబడును. ఇంకొకవైపున పాటకులు సంగీతము సాధన చేసికొనుచుందురు. దేవాలయమున ముమ్మాఱు నాదస్వరము, మంగళవాద్యముల గోష్ఠి స్వామివారి సేవలో ముఖ్యములు. అప్పుడప్పుడు కావ్య చర్చలు, సంగీత గోష్ఠులు, నృత్య ప్రదర్శనములు దేవాలయ విశాల మంటపమున జరుగుట గలదు. సంక్షేపముగాఁ జెప్పవలయునన్న నా దేవాలయము సర్వ కళలకు నాకరము; సకల జన సంప్రీతికరము.

శిల్పకళ నాయకరాజుల కాలమున నూత్న కాంతులతో నలరినది. మధురయందలి తిరుమలనాయకుని మహాలు, మీనాక్షి దేవాలయమందలి వేయి కాళ్ళమండపము రామప్పయ్య కాలమున నిర్మితములైనవి. ఆ కాలపు శిల్పుల పనితనము దేశదేశములవారిచే, తరతరములవారిచే ప్రశంసింపఁ బడినది. మీనాక్షీ దేవాలయమునందలి శిల్పములు, చిత్రములు చూపరుల నిశ్చేష్టులఁ గావించునవి. ఆ కాలపు శిల్పులు మూర్తి చిత్రణమున నిపుణులు. వారి చేతిలో నిర్జీవములగు పాషాణములు ఆర్ద్రభావములను రేకెత్తించుచు మనతోఁ జెలిమియాడు జీవమూర్తులో యన భాసిల్లినవి. చిత్రలేఖన

మున నాఁటి చిత్రకారుల రేఖానిర్మాణము నవీన చిత్రకారులను కూడ 'నాహా' యనిపించునది. ఏదో దైవోపాసన లేనిదే యిట్టి యద్భుతనిర్మాణ మొనర్చుట సంభావ్యము కాదని మనవారి యభిప్రాయము. శిల్పులు, చిత్రకారులు తమ జీవితములను కళకే యంకిత మొనర్చిన ధన్యులు. వారి నాదరించి పోషించిన నాయకరాజు లాచంద్రార్కము స్తుతిపాత్రులు.

వాఙ్మయమువైపు దృష్టిని సారించితిమేని, నాయకరాజులు ప్రతివిషయమునందువలెనే యీ విషయమునను శ్రీకృష్ణదేవరాయలను దమ యాదర్శముగా గ్రహించినట్లు విశదమగును. విశ్వనాథనాయకుని స్థానాపతి కృష్ణదేవరాయల చరిత్రను, విజయనగర వృత్తాంతము, నతని రాజనీతిని వచన రూపమున వ్రాసెను. ఇందలి చరిత్రాంశములు పోర్చుగల్ దేశమునుండి వచ్చిన యాత్రికులు వ్రాసిన యంశములకు సరిపోవుచుండుటచే నీ గ్రంథము విలువ హెచ్చినది.

రామప్పయ్య కాలమున లింగనమఖి కామేశ్వరకవి, గణపవరపు వేంకటకవి మధురయాస్థానము నలంకరించి యుండిరి. లింగనమఖి కామేశ్వరకవి రుక్మిణీపరిణయము, సత్యభామాసాంత్వనము నను రెండు ప్రౌఢప్రబంధములను రచించెను. వానిలో రుక్మిణీపరిణయము లభ్యము కాలేదు. కామేశ్వరకవి యీ రెండింటినే కాక యాంధ్రవచనవాఙ్మయమున వన్నెకెక్కిన ధేనుమాహాత్మ్యమును రచించెను. గణపవరపు వేంకటకవి మహాలాక్షణికుఁడగు కవి. అతఁడు

రచించిన యాంధ్రప్రయోగ రత్నాకరమను లక్షణగ్రంథము, ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వర విజయవిలాస మను నొక ప్రబంధ మును ప్రఖ్యాతి చెందియున్నవి.

ఇట్లు కవిత్వము, చిత్రలేఖనము, శిల్పమేకాక, సంగీతముకూడ మధురనాయకుల మందిరమున మాన్యత నందినది. తిరుమలనాయకుఁడు సంగీతకళయందతినిపుణుఁడు. లింగనమఖి కామేశ్వరకవి వీణావాద్యమునందు చతురుఁడై తన పోషకుఁడగు నాయకునిపై ననేకకృతులను పాడెను. ఆంధ్రసంగీత ప్రపంచమున త్రిమూర్తులని చెప్పఁదగిన అన్నమయ్య, క్షేత్రయ్య, త్యాగయ్య అనువారిలో క్షేత్రయ్య యీ మధుర సంస్థానమునకు మన రామప్పయ్య కాలముననే వచ్చి తిరుమలనాయకునిపై వేయిపదములను చెప్పెను. పల్లవి గోపాలయ్య యను ప్రసిద్ధిగన్న రాజగోపాల వాగ్గేయ కారాగ్రణి తిరుమలశౌరి కాలముననే మధురలో నివాస మేర్పఱచుకొని పెక్కురు శిష్యులకు సంగీతవిద్య నేర్పెను. ఈ రీతిగా సంగీతకళయు నా కాలమున నున్నతస్థితియం దుండెను.

మధుర యందలి ప్రజల జీవితము శాంతిపూర్వకము, సుఖమయము నై యుండెడిది. మీనాక్షీ సుందరేశ్వరుల దేవాలయమున నన్ని తరగతులవారును సమావేశమగు చుండిరి. రాజును ప్రజలకు సన్నిహితుఁడై యుండెను. అంతః పురజనముకూడ స్వామిని సేవించుటకప్పుడప్పుడు దేవాలయ మున కరుదెంచుచుండెను. ప్రజలకు తమ పాలకునియెడ నభి

మానమును, నాదరమును వెల్లివిరియుచుండెను. ఎక్కడ నెక్కడనైన నసూయామాత్సర్యజనితములగు విద్వేషములు గోచరించిన నవి రాజాజ్ఞచే నణంచి వేయఁబడుచుండెను. ప్రజానురంజకుఁడగు పాలకుని రాజ్యములో ప్రజలలో తాము పాలితుల మను నభిప్రాయమే యుండదు. రాజ్య మొక కుటుంబము వంటిది. రాజు గృహస్వామి వంటివాఁడు. ఈ సదభిప్రాయము ప్రజలలో నిండియున్నంతవఱకే రాజునకు విచ్ఛేదముండదు. రాజు దృష్టిలోను పురజనులు తనకు సేవకులు గారు. తానే వారికి సేవకుఁడు. శాధ్యతాయుతముగ వారి సుఖదుఃఖములను విచారించి వారిని సంతృప్తుల నొనర్చుటయే తనవిధి యని గుర్తించిన రాజు తిరుమలశౌరి. తమ నాయక రాజులలోఁగల పరస్పర విద్వేషము పతన హేతువని అతనికి తెలియును. రామప్పయ్య రంగయ్య నాయకుల స్నేహసౌహార్దములను జూచి యాతఁడు సంతోసించుచుండెను. "ఐకమత్యమే మన తెలుఁగువారికున్న వారిని ఫాలాక్షుఁడు సైత మెదురొ్కనలేఁ "డని యతఁ డనుచుండును.

నాయక రాజుల మత సహనము ప్రశంసనీయమైనది. ముఖ్యముగా మధురనాయకులు పరమత ద్వేషులు కారు. రాబర్టు డినోబిలీయను నిటలీదేశ క్రైస్తవ గురువునకు మధుర రాజులు తగిన వసతి నిచ్చిరి. వారు అతని మత ప్రచారము నెంతమాత్రము నరికట్టువారు కారు. నదులన్నియు సముద్రములో కలియునట్లు మతములన్నింటికి ధ్యేయము భగవంతుఁడొక్కఁడే కావున నేవిధాన మవలం

బించినను ఉత్కృష్టకృతియేగాన, నొక మతమువారిని మఱియొకరు ద్వేషించుట తమ్ము తాము నాశనము చేసికొనుటయని నాయకరాజుల యభిప్రాయము. ఈ సదుద్దేశముతో నాయకరాజులు వైష్ణవమతానుయాయులయ్యు, శైవమును ద్వేషించువారు కారు. మీనాక్షీసుందరేశ్వరులు వారి కులదైవములగుటే వారి విశాల దృష్టికి గొప్ప తార్కాణము. రామప్పయ్యయు నితర వర్ణముల వారియెడ, మతములవారియెడ సమాన దయా వాత్సల్యములఁ బ్రదర్శించినవాఁడు. ఒకసారి రాబర్టు డినోబిలీని కొందఱు సంకుచిత హృదయులు నయవంచకుఁడని తిట్టుచుండిరి. రామప్పయ్యకు రాబర్టు డినోబిలీయన్న నమిత గౌరవము. కావున నా క్రైస్తవగురువును నిందించు జనుల నంతికమునకుఁ బిలిపించి యిట్లు ప్రశ్నించెను "నోబిలీ క్రైస్తవుఁడనియా మీ యభిప్రాయము?"

"సందేహ మేమి!"

"అతని వేషభాషలు హైందవ సన్యాసులను బోలియుండలేదా, అతని దినచర్యయు మన భారతీయ ధర్మానుసారియేగదా, అతఁడెట్లు క్రైస్తవుఁడగును?"

"అదియే మేము చెప్పునది—నోబిలీ నయవంచకుఁడు. బ్రాహ్మణునివలె వండించుకొని శాకాహారము మాత్రమే యేకభుక్తము గావించుచున్నప్పటికి, హిందువుల వేషభాషలు, రుద్రాక్షమాలికలు ధరించినప్పటికి క్రైస్తవ మత ప్రచార మతని ప్రధానధ్యేయము. మధుర పట్టణవాసు

లెందఱో అతని తియ్యని మాటలకు జేలుపోయి, క్రైస్తవులైరి. ఇది హిందూమతమునకు ద్రోహము కాదా?''

"ఎట్లగును? నోబిలీ, నాకు ఎఱుక గలవాఁడు, నెవరిని తన ధర్మము స్వీకరింపుమని బలవంత పెట్టుటలేదు. ప్రజలకు తమ యిష్ట ప్రకారము పూజించుకొనుటకు, నారాధించుకొనుటకు స్వాతంత్ర్యముండవలయునుగదా? కావున తమ యిచ్ఛానుసారము వారు ఏసుక్రీస్తును కొలిచిన తప్పేమి? సోదరులారా, భగవంతుఁ డొక్కఁడేయనుట మఱచితిరా? నామరూపములు మానవ కల్పితములు. నామాతీతుఁడు, రూపాతీతుఁడు, గుణాతీతుఁడు నగు జగన్నాయకుని నే రూపమున భజించిన నేమి? ఏ నామమున కీర్తించిన నేమి? నోబిలి మనకు స్నేహితుఁడు. అతఁడు హైందవ ధర్మమును స్వీకరించినాఁడు. మీరు సందియమును వదలి మీ మీ కార్యములను గమనింపుఁడు. మతము వ్యక్తిగతము. దానిని గైకొని సంఘమునఁ గల్లోలమును రేకెత్తింపకుఁడు" అని రామప్పయ్య వారలను మందలించువాఁడు.

ప్రజల సుఖదుఃఖములను గమనించుచు, వారి వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యమున కెంతమాత్రము నష్టము కలుగక నాయక రాజులు రాజ్యమేలిరి. ప్రధాని రామప్పయ్యయు తన వృత్తి ధర్మము ననుసరించుచు, స్వామికి భృత్యుఁడై, ప్రజలకు మిత్రుఁడై మసలెను. మధుర రామప్పయ్య కాలమున నన్ని విధముల నున్నత స్థితియం దుండెను.

